Расписа 4/VI-77

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 130 (10422) | 1977 чылдың июнь 4, суббота | 1925 чылдан үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Совет Социалистиг Республикалар Эвилели дээрге ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның, чурттуң бүгү нацияларының болгаш улус-чоннарының тура-соруун база эрге-ажыктарын илередип турар бүгү улустуң социалистиг күрүнези-дир.

ССРЭ-де бүгү эрге-чагырга чоннуң холунда турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болур улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын чон боттандырып турар.

Конституция комиссиязының кииргени болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң бүгү улус чугаалажып көөрү-биле чүүлдүг деп көргени Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Конституциязының төлевилели

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (Үндезин Хоойлузу)

В. И. Ленин баштаан Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле Россияның ажылчыннарының болгаш тараачыннарының боттандырганы, Октябрьның социалистиг Улуг революциязы капиталистерниң болгаш помещиктерниң эрге-чагыргазын дүжүрүп, дарлалдың кинчи-бегин буза шаккан болгаш чаа хевирниң күрүнезин, революстуг чаалап алышкыннарны камгалаарының, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунунуң кол чепсээ — Совет күрүнени тургускан.

Совет эрге-чагырга социал-экономиктиг эң ханы чаартылгаларны боттандырып, кижиниң кижи мөлчүүр чорукту, аңгы талазы-биле антагонизмнерни болгаш национал өжээннежилгени кажан-даа турбас кылдыр чок кылган, бүдүрүлгениң чепсек-херекселинге ниитиниң өнчүзүн, ажылчы массаларга ёзулуг демократияны бадыткаан социалистиг ниитилелди кижи төрелгетенниң төөгүзүнде бир-ле дугаарында тургускан.

Социализм күштериниң чырыткылаачак илерели болза, Ада-чурттуң Улуг дайынынга төөгүлүг тиилелгени чедип алган совет улустуң, ооң Чепсектиг Күштериниң өшпес эрес маадыр чоруу болган. Ол тиилелге ССРЭ-ниң делегей туруштарын быжыглаан, бүгү делегейге социализм, национал хосталга, демократия болгаш тайбың күштериниң өзеринге чаа таарымчалыг байдалдарны ажыткан.

Бодунуң тургузукчу ажыл-чорудулгазын уламчылавышаан, совет улус чурттуң дүрген болгаш бүгү талалыг хөгжүлдезин, социалистиг тургузугну сайзыраңгайжыдарын хандырган. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның эвилели, ССРЭ-ниң нацияларының болгаш улус-чоннарының найыралы быжыккан. Кол күжү ажылчын аңгы болуп турар совет ниитилелдиң социал-политиктиг чаңгыс эви тургустунган. Пролетариат диктатуразының сорулгаларын күүсеткеш, Совет күрүне бүгү улустуң күрүнези болу берген. Бүгү улустуң авангарды — Коммунистиг партияның удуртукчу ролю өскен.

ССРЭ-де сайзыраңгай социалистиг ниитилел тургустунган. Бо үе-чадада социализм бодунуң үндезининге хөгжүвүшаан турда, чаа тургузугнуң тургузукчу күштерин, амыдыралдың социалистиг хевириниң артык күштерлиин улам долу илередип, өндүр улуг революсчу чаалап алышкыннарның үре-түңнелдерин ажыглаарының улам калбак аргаларын ажылчы чоннарга берип турар.

Ол — күчүлүг бүдүрүкчү күштер, мурнакчы эртем болгаш культура тургустунган, бүдүрүлгени ниитилештирерниң бедик деңнели чедип алдынган, чоннуң чаагай чоруу үргүлчү өзүп, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга улам таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар ниитилел-дир.

Ол — чурттуң бүгү социал бөлүктериниң чоокшулажырынга, бүгү нацияларының болгаш улус-чоннарының юридиктиг болгаш херек кырында дең эргезинге үндезилээш, кижилерниң чаа төөгүлүг ниитилежилгезин — совет улус тыптып келген, чедишкен социалистиг ниитилел харылзааларының ниитилели-дир.

Ол — ажылчы чоннарның — патриоттарның болгаш интернационалчыларның бедик организастыг, идейлиг болгаш медерелдиг чоруунуң ниитилели-дир.

Ол — кижи бүрүзүнүң чаагай байдалының дугайында бүгүдениң сагыш салыышкыны, бүгүдениң чаагай чоруунуң дугайында кижи бүрүзүнүң сагыш салыышкыны амыдыралының хоойлузу болуп турар ниитилел-дир.

Ол — политиктиг системазы бүгү-ле ниитилел херектеринге дээштиг эргелеп башкарарын, күрүне амыдыралынга ажылчы чоннарның улам идепкейлиг киржилгезин, кижиниң боттуг эргелерин болгаш хосталгаларын хамааты харысалгазы-биле дүүштүрерин хандырып турар ёзулуг демократизмниң ниитилели-дир.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилел — коммунизмче оруктуң дүрүм ёзугаар үе-чадазы-дыр.

Аңгы чок коммунистиг ниитилелди тургузары — Совет күрүнениң дээди эчис сорулгазы. Күрүнениң кол сорулгалары: коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузары, социалистиг ниитилел харылзааларын сайзыраңгайжыдары болгаш оларны коммунистиг ниитилел харылзаалары кылдыр чаарты тургузары, коммунистиг ниитилелдиң кижизин кижизидери, ажылчы чоннарның амыдыралының материалдыг болгаш культура деңнелин бедидери, чурттуң айыыл чок чоруун хандырары, тайбыңны быжыглаарынга, делегейге кады ажылдажылганы калбартырынга идиг бээри болур.

Совет улус,

эртемниг коммунизмниң идеяларын удуртулга болдурбушаан база бодунуң революсчу чаңчылдарынга шынчызын сагывышаан;

социализмниң социал-экономиктиг болгаш политиктиг өндүр улуг чаалап алышкыннарынга даянмышаан,

социалистиг демократияны улам ыңай хөгжүдеринче чүткүл салбышаан;

социализмниң делегей системазының чарылбас кезээ болур ССРЭ-ниң делегей байдалын барымдаалавышаан база бодунуң интернационалчы харысалгазын медереп билбишаан;

РСФСР-ниң 1918 чылдагы Конституциязының, ССРЭ-ниң 1924 чылдагы Конституциязының, ССРЭ-ниң 1936 чылдагы Конституциязының идеяларын болгаш принциптерин салгап албышаан;

бүгү улустуң социалистиг күрүнезиниң сорулгаларын, принциптерин чарлап, организастаарының үндезиннерин доктаадып, оларны бо Конституцияда быжыглап турар.

I. Ниитилел-политиктиг болгаш экономиктиг тургузугнуң үндезиннери

1 эге. Политиктиг система

1 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели дээрге ажылчын аңгының, тараачыннарның болгаш интеллигенцияның, чурттуң бүгү нацияларының болгаш улус-чоннарының тура-соруун база эрге-ажыктарын илередип турар бүгү улустуң социалистиг күрүнези-дир.

2 чүүл. ССРЭ-де бүгү эрге-чагырга чоннуң холунда турар. ССРЭ-ниң политиктиг үндезини болур улус депутаттарының Советтерин дамчыштыр күрүне эрге-чагыргазын чон боттандырып турар.

Күрүнениң өске бүгү органнары Советтерниң контролюнга турар болгаш оларга отчёттуг.

3 чүүл. Совет күрүнениң организациязы болгаш ажыл-чорудулгазы демократтыг централизмниң принцибинге: күрүне эрге-чагыргазының бүгү органнарының адаандан үстүнге чедир соңгудалыг болурунга, оларның чонга отчёттуг болурунга, үстүнде турар органнарның шиитпирлериниң адаанда турарларга ыяап-ла албан болурунга дүүштүр тургустунар. Демократтыг централизм болза, чер-черде инициатива болгаш чогаадыкчы идепкей-биле, дагдынган ажыл-херек дээш күрүнениң орган бүрүзүнүң болгаш эрге-дужаалдыг кижи бүрүзүнүң харысалгазы-биле чаңгыс аай удуртулганы дүүштүрүп турар.

4 чүүл. Совет күрүне, ооң бүгү органнары социалистиг хоойлу-дүрүмге үндезилээш ажылдап, корум-чурумну, ниитилелдиң эрге-ажыктарын болгаш хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар. Күрүне албан черлери, хөй-нийти организациялары болгаш эрге-дужаалдыг кижилер ССРЭ-ниң Конституциязын болгаш совет хоойлуларны сагыыр хүлээлгелиг.

5 чүүл. Күрүне амыдыралының эң чугула айтырыгларын бүгү улус чугаалажып көөр кылдыр киирер, а ол ышкаш бүгү улустуң бадылаашкынынга (референдум) тургузар.

6 чүүл. Совет ниитилелдиң удуртукчу болгаш углакчы күжү, ооң политиктиг системазының бүгү күрүне болгаш ниитилел организацияларының өзээ Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы болур. СЭКП чон дээш туруп турар болгаш чонга бараан болуп турар.

Марксичи-ленинчи өөредиг-биле чепсегленген Коммунистиг партия ниитилел хөгжүлдезиниң кол перспективазын, ССРЭ-ниң иштики болгаш даштыкы политиказының шугумун тодарадып, совет улустуң тургузукчу улуг ажыл-чорудулгазын удуртуп, коммунизмниң тиилелгези дээш совет улустуң демиселинге пландыг, эртемге үндезилеттинген шынар-бүдүш киирип турар.

7 чүүл. Профессионалдар эвилелдери, Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилели, кооператив болгаш өске-даа массалыг хөй-нийти организациялары боттарының уставтарында сорулгаларга дүүштүр күрүне болгаш ниитилел ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга, политиктиг, ажыл-агыйжы болгаш социал-культура айтырыгларын шиитпирлээринге киржир.

8 чүүл. Совет ниитилелдиң политиктиг системазын хөгжүдериниң кол угланыышкыны болза социалистиг демократияны улам ыңай калбартыры: ниитилелдиң болгаш күрүнениң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннарны улам калбак киириштирери, күрүне аппарадын сайзыраңгайжыдары, хөй-нийти организацияларының идепкейин бедидери, улусчу контрольду күштелдирери, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының эрге үндезиннерин быжыглаары, хөй-нийтиниң санал-оналының нептереңгей чоруун, доктаамал учёттуг болурун калбартыры болур.

2 эге. Экономиктиг система

9 чүүл. ССРЭ-ниң экономиктиг системазының үндезини бүдүрүлгениң чепсек-херекселинге социалистиг өнчү болур. Социалистиг өнчүге кирер чүүлдер: күрүнениң (бүгү улустуң) өнчүзү; колхозтарның болгаш өске-даа кооператив организацияларының өнчүзү (колхоз-кооперативтиң өнчүзү); профэвилелдерниң болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының өнчүзү.

Күрүне социалистиг өнчүнү камгалап, ону көвүдедиринге таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар.

Социалистиг өнчүнү хуузунда байып алыр сорулгага ажыглаар эрге кымда-даа чок.

10 чүүл. Күрүне өнчүзү — бүгү совет улустуң нийти байлаа, социалистиг өнчүнүң кол хевири-дир.

Шуут-ла күрүнениң өнчүзү болуп турар чүүлдер: чер, ооң иштиниң байлаа, суг, арга-арыг. Бүдүрүлгениң кол чепсек-херекселдери — үлетпүр, тудуг болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, транспорт болгаш харылзаа чепсектери, ол ышкаш банкылар, садыг болгаш социал-амыдырал бүдүрүлгелери, хоорайның кол чурттаалга фондузу күрүнениң болуп турар.

11 чүүл. Колхозтарның болгаш өске-даа кооператив организацияларының, оларның каттыжыышкыннарының өнчүзү болза бүдүрүлгениң чепсек-херекселдери болгаш оларның уставта сорулгаларын боттандырарынга бараан болур өске-даа эт-хөреңги болур. Колхозтарның ээлээн черлерин халас болгаш хуусаа чок ажыглаар кылдыр оларга быжыглап бээр.

Колхоз-кооператив өнчүзүнүң хөгжүүрүнге болгаш күрүне өнчүзү-биле ооң чоокшулажырынга күрүне идиг бээр.

Профэвилелдерниң болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының өнчүзү уставтарында сорулгаларын боттандырарда оларга эргежок чугула эт-хөреңги болур.

12 чүүл. ССРЭ хамаатыларының хууда өнчүзүнге күш-ажылчы орулгалары болгаш шыгжамырлары, чурттаалга бажыңы, бажың иштиниң болгаш дузалал ажыл-агыйының херекселдери, хереглелдиң хууда янзы-бүрү дериглери турар. Хамаатыларның хууда өнчүлүг болур эргезин-даа, ону салгап алыр эргезин-даа хоойлу-биле камгалаар.

Хамаатыларның ажыглалынга дузалал ажыл-агыйы (мал болгаш куш тударын киириштир), сад болгаш огород ажылын чорударынга, ол ышкаш хууда чурттаалга тудуунга хоойлуда доктааттынган чурум-биле күрүнениң болгаш колхозтарның тыпсып бээри чер участоктары туруп болур.

Хамаатыларның хуу өнчүзүнде болгаш ажыглалында турар эт-хөреңгини күш-ажылчы эвес орулгалар тып алырынга азы ниитилелге хора чедирерине ажыглап болбас.

13 чүүл. Ниитилел байлаашкыны, чоннуң болгаш совет кижи бүрүзүнүң чаагай чоруунуң өзүлдезиниң үнер дөзү совет кижилерниң хостуг күш-ажылы болур.

«Кижи бүрүзүнден кылып шыдаар шаа-биле, кижи бүрүзүнге кылган ажылының шаа-биле» деп принципке дүүштүр күрүне күш-ажылдың болгаш хереглелдиң хемчээлин контрольдап турар. Орулгаларга үндүрүгнүң хемчээлин күрүне тодарадып, үндүрүг онаарындан хостаар ажыл төлевириниң деңнелин доктаадып турар.

Ниитилелге ажыктыг күш-ажыл болгаш ооң түңнелдери кижиниң ниитилелге байдалын тодарадыр. Материалдыг болгаш моральдыг идиг бериишкиннерин дүүштүрбүшаан, күрүне күш-ажылды совет кижи бүрүзүнүң бирги амыдыралчы хереглели болдурарынга идиг берип турар.

14 чүүл. Социализм үезинде ниитилел бүдүрүлгезиниң дээди эчис сорулгазы — кижилерниң улам өзүп орар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин эң долдур хандырары болур.

Ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейинге, социалистиг чарышка, эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннеринге даянгаш, күрүне болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрерин, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидерин, улус ажыл-агыйының динамиктиг болгаш пропорциялыг хөгжүүрүн хандырып турар.

15 чүүл. ССРЭ-ниң экономиказы ниитилел бүдүрүлгезиниң, чурттуң девискээринде хуваалдаашкын болгаш солчуушкунунуң бүгү звеноларын хаара туткан улус ажыл-агыйжы чаңгыс аай комплекс болур.

Экономиканы удуртуруун улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш социал-культура тургузуушкунунуң күрүне пландарынга үндезилээш, адырлар болгаш девискээр принциптерин барымдаалап, ооң-биле кады бүдүрүлгелерниң, каттыжыышкыннарның болгаш өске-даа организацияларның ажыл-агыйжы бот-тускайлаң болгаш инициативалыг чоруу-биле төпчүттүнген удуртулганы дүүштүрүп тургаш боттандырар. Моон-биле кады бот-орулга-чарылганы, арыг орулганы, бот-үнени идепкейлиг ажыглаар.

16 чүүл. Ажылчы чоннар коллективтери, хөй-нийти организациялары бүдүрүлгелерни болгаш каттыжыышкыннарны эргелеп башкарарынга, күш-ажылды организастаарының болгаш амыдыралдың, бүдүрүлгени хөгжүдеринге, ол ышкаш социал-культура хереглелдеринге болгаш материалдыг мактал-шаңналга бердинген акша-хөреңгилерин ажыглаарының айтырыгларын шиитпирлээринге киржир.

17 чүүл. Ус-тывыш черлериниң, көдээ ажыл-агыйның, чоннуң амыдырал хандырылгазының шугуму-биле хууда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы, ол ышкаш хамаатыларның болгаш оларның өг-бүле кежигүннериниң чүгле хууда күш-ажылынга үндезилеттинген ажыл-чорудулгазының өске-даа хевирлерин ССРЭ-де хоойлу ёзугаар чөпшээрээн.

18 чүүл. Амгы болгаш келир үе салгакчыларының эрге-ажыктарынга таарыштыр черни болгаш ооң иштиниң байлактарын, үнүш болгаш дириг амытаннар аймаан камгалаарының болгаш эртемге үндезилеп, чөп ажыглаарының, агаарны болгаш сугну арыг тургузарының, бойдус байлактарының орнун катап тургузарының болгаш кижиниң долгандыр турар бойдусту экижидериниң эргежок чугула хемчеглерин ССРЭ-де ап турар.

3 эге. Социал хөгжүлде болгаш культура

19 чүүл. Ниитилелдиң социал чаңгыс аай болур чоруун күштелдиреринге, хоорайның болгаш көдээниң, угаан болгаш күш-ажылдың аразында боттуг ылгалдарның чидеринге, ССРЭ-ниң бүгү нацияларының болгаш улус-чоннарының улам хөгжүүрүнге база чоокшулажырынга Совет күрүне идиг берип турар.

20 чүүл. «Кижи бүрүзүнүң хостуг сайзыралы бүгүдениң хостуг сайзыралының негелдези» деп коммунистиг идеалга дүүштүр хамаатыларның боттарының чогаадыкчы күштерин, арга-мергежилдерин болгаш уран-салымын хөгжүдеринге база ол бүгүнү ажыглаарынга, кижиниң бүгү талалыг таарымчалыг сайзыраарынга боттуг аргаларны калбартырын Совет күрүне бодунуң алыс сорулгазы кылдыр салып турар.

21 чүүл. Күш-ажылдың байдалдарын экижидер дугайында, хол-биле кылыр аар ажылды кызырар, а кедизинде баргаш, бүдүрүлгени комплекстиг механизастаарынга болгаш автоматчыдарынга үндезилээш, ындыг ажылды шуут чок болдурарының дугайында күрүне сагыш салып турар.

22 чүүл. Көдээ ажыл-агыйның күш-ажылын индустриалдыг күш-ажылдың бир янзы хевири болдурарының, улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, амыдырал хандырылгазының, садыгның болгаш коммунал ажыл-агыйының албан черлериниң четкилерин көдээ черлерге калбартырының, көдээ черлерни чаагайжыды туттунган суурлар кылдыр чаартырының программазын ССРЭ-де амыдыралга чайгылыш чок боттандырып турар.

23 чүүл. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезинге дүүштүр ажылчы чоннарның күш-ажыл төлевириниң болгаш боттуг орулгаларының деңнелин бедидеринче угланыышкынны күрүне чайгылыш чок боттандырар.

Ниитилел кежигүннериниң хереглелдерин улам долу хандырар болгаш оларның амыдыралының деңнелин депшиттирер сорулга-биле ниитилелдиң хереглел фондуларын тургузар. Хөй-нийти организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң калбак киржилгези-биле күрүне ол фондуларны өстүрерин болгаш чөптүг хуваарын хандырар.

24 чүүл. ССРЭ-де кадык камгалалының, социал хандырылганың, амыдырал хандырылгазының, ниитичиң чемненилге черлериниң болгаш коммунал ажыл-агыйының күрүне системалары ажылдап турар болгаш олар улам хөгжүүр.

Чоннуң хандырылгазының талазынга кооператив болгаш өске-даа хөй-нийти организацияларының ажыл-чорудулгазын күрүне деткип турар.

25 чүүл. Аныяктарның коммунистиг кижизидилгезинге, угаан-бодал болгаш күш-дамыр сайзыралынга, оларны күш-ажылга болгаш хөй-нийтичи ажыл-чорудулгага белеткээринге бараан болуп турар өөредилгениң чаңгыс аай системазы ССРЭ-де бар. ССРЭ-де өөредилге халас.

26 чүүл. Ниитилелдиң хереглелдеринге дүүштүр күрүне эртемни план ёзугаар хөгжүдерин болгаш эртем кадрларын белеткээрин хандырып, эртем-шинчилелдерниң түңнелдерин улус ажыл-агыйынга болгаш амыдыралдың өске-даа таларынга нептередирин организастаар.

27 чүүл. Күрүне ниитилелдиң угаан-бодал талазы-биле үнелиг чүүлдерин көвүдедир болгаш оларны совет кижилерниң культура деңнелин бедидеринге калбаа-биле ажыглаар дугайында сагыш салыр.

ССРЭ-де профессионал уран чүүлдү болгаш улустуң уран чогаадылгазын хөгжүдерин бүгү хемчег-биле деткип турар.

4 эге. Даштыкы политика

28 чүүл. Совет күрүне тайбыңның ленинчи политиказын чайгылыш чок чорудуп, улустарның айыыл чок чоруун быжыглаар болгаш делегейге калбак кады ажылдажылга дээш туржуп турар.

ССРЭ-ниң даштыкы политиказы ССРЭ-ге коммунизмни тургузарынга делегейге таарымчалыг байдалдарны хандырарынче, делегей социализмниң туруштарын быжыглаарынче, улустарның национал хосталыышкыны болгаш социал депшилге дээш демиселин деткииринче, агрессиялыг дайыннарны болдурбазынче болгаш янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерниң тайбың кожа-хелбээ догуннаарының принциптерин чайгылыш чок боттандырарынче угланган.

Дайынны пропагандалаарын ССРЭ-де хоойлу-биле хоруглаан.

29 чүүл. ССРЭ-ниң өске күрүнелер-биле харылзаалары күштү ажыглаарындан азы күш-биле кыжанырындан ойталаарының, күрүнелерниң хамаарышпас дең эргезиниң, кызыгаарларының үрелиш чогунуң, девискээриниң бүдүн турарының, маргылдааларны таарыштыр тайбың шиитпирлээриниң, иштики херектерже холгаарлавазының, кижиниң эргелерин болгаш кол-кол хосталгаларын хүндүлээриниң, улустарның дең эргезиниң база боттарының салым-чолун бот билип шиитпирлээр эргезиниң, күрүнелер аразынга кады ажылдажылганың, нийти хүлээп көрдүнген принциптерден болгаш делегей эргезиниң норма-чижектериниң база ССРЭ-ниң чарганы делегей керээлериниң болдунуп турар хүлээлгелерин ак-сеткилдиг күүселириниң принциптерин кайы-даа таланың сагыырынга үндезилендир тургустунар.

30 чүүл. Социализмниң делегей системазының, социалистиг дем каттыштырылгазының чарылбас кезээ болур Совет Эвилели социалистиг интернационализмге үндезилээш, социализм чурттары-биле найыралдыг болгаш кады ажылдажылганы, эш ёзузу-биле дузалажылганы калбартып база быжыглап, экономиктиг интеграцияга болгаш күш-ажылдың делегейде социалистиг хуваалдазынга идепкейлиг киржир.

5 эге. Социалистиг Ада-чуртту камгалаары

31 чүүл. Социалистиг Ада-чуртту камгалаары күрүнениң эң чугула функциязы, бүгү улустуң хереэ.

Совет улустуң социалистиг чаалап алышкыннарын, тайбың күш-ажылын, күрүнениң тускай догуннаашкынын болгаш девискээриниң бүдүн турарын камгалаар сорулга-биле ССРЭ-де Чепсектиг Күштерни тургускан болгаш бүгү-нийти шериг хүлээлгезин доктаадып тургускан.

Социалистиг Ада-чуртту идегелдиг камгалаары, агрессорга доп-дораан ойтур шавыышкын бээрин магадылап турар деңнелге үргүлчү дайынчы белен байдалга турары — ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң чон мурнунга хүлээлгези.

32 чүүл. Күрүне чурттуң айыыл чок чоруун болгаш камгаланыр аргазын быжыглап, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин бүгү-ле эргежок чугула чүүлдер-биле хандырып турар.

Чурттуң айыыл чок чоруун хандырар болгаш ооң камгаланыр аргазын быжыглаар талазы-биле күрүне органнарының, хөй-нийти организацияларының, эрге-дужаалдыг кижилерниң болгаш хамаатыларның хүлээлгелери хоойлу-биле тодаргайлаттынар.

II. Күрүне болгаш кижи

6 эге. ССРЭ-ниң хамаатызы болуру. Хамаатыларның дең эргези

33 чүүл. Совет хамаатызы болуру бүгү ССР Эвилелинге чаңгыс аай болур. Эвилелдешкен республиканың хамааты бүрүзү ССРЭ-ниң хамаатызы болур.

Совет хамаатызы болурувунуң үндезиннерин болгаш чедип алырының база чидирериниң чурумун ССРЭ-ниң хоойлузу-биле доктаадыр.

ССРЭ-ниң даштыкыда хамаатылары Совет күрүнениң камгалалын болгаш хайгаарал караактаашкынын ажыглаар.

34 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары ук-ызыгуурундан, социал болгаш эт-хөреңги байдалындан, националындан болгаш расазындан, эр-херээженинден, эртем-билиинден, дылындан, шажын-чүдүлгезинден, кылып турар ажылының хевиринден болгаш характериннен, чурттап турар черинден болгаш өске-даа байдалдарындан хамаарылга чокка хоойлу мурнунга дең эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатыларының дең эргезин экономиктиг, политиктиг, социал болгаш культура амыдыралының бүгү таларынга хандырар.

35 чүүл. ССРЭ-де херээжен кижи эр кижи-биле дең эргелиг.

Херээженнерниң эртемниң болгаш профессионал белеткелди чедип алырынга дең аргаларны тургузары-биле, күш-ажылга шаңнал-мактаары-биле база ниитилел-политиктиг болгаш культура ажыл-чорудулгазының талазы-биле деңнидери-биле, а ол ышкаш херээженнерниң күш-ажыл база кадык камгалал талазы-биле тускай хемчеглер-биле; сааттыг херээженнерге болгаш иелерге төлевирлиг шөлээлерни база өске-даа чиигелделерни тыпсырын киириштир, иениң болгаш чаштың эргелерин камгалаары-биле, материалдыг база моральдыг деткимчени көргүзери-биле бо эргелерниң боттаныышкынын хандыртынар.

36 чүүл. Янзы-бүрү национал-дарның болгаш расаларның совет хамаатылары дең эргелиг.

Ол эргелерни боттандырары ССРЭ-ниң бүгү нацияларын болгаш улус-чоннарын бүгү талалыг хөгжүдериниң база чоокшулаштырарының политиказы-биле, хамаатыларны совет патриотизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң ёзузунга кижизидери-биле, төрээн дылын болгаш ССРЭ-ниң өске-даа улустарының дылдарын ажыглаар арга-биле хандыртынар.

(Уланчызы 2-ги арында).

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ
КОНСТИТУЦИЯЗЫ
(Үндезин Хоойлузу)

(Уланчызы. Эгези 1-ги арында).

Хамаатыларның расазын болгаш националын барымдаалап оларның эргелерин кандыг-ла бир арга-биле дорт азы доора кызыгаарлаар, оларга артык эргелерни дорт азы доора доктаадыр, раса азы национал талазы-биле тергиин дээр хөөннү болгаш өжээннежилгени азы хамаан чок көөр чорукту канчаар-даа суртаалдаарын хоойлу ёзугаар шиидер.

37 чүүл. ССРЭ хамаатызы эвес даштыкы хамаатыларга болгаш кижилерге хоойлуда көрдүнген эргелерни болгаш хосталгаларны, ооң иштинде хоойлу ёзугаар оларның болуп турар хууда, эт-херекси, өг-бүле болгаш өске-даа эргелерин камгалаары-биле судка болгаш өске-даа күрүне органнарынга айтырыг тургузар эргезин магадылаар.

ССРЭ-ниң девискээринде турар даштыкы хамаатылар болгаш хамаатызы эвес кижилер ССРЭ Конституциязын хүндүлээр болгаш совет хоойлуларны сагыыр хүлээлгелиг.

38 чүүл. Ажылчы чоннарның болгаш тайбың херээниң эрге-ажыктарын камгалааны дээш, революстуг болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинге киришкени дээш, демократтыг ниитилел-политиктиг, эртем азы өске-даа чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы дээш истедип-сүрдүрген даштыкы кижилерге хоргадаар эргени ССРЭ тыпсып бээр.

7 эге. ССРЭ хамаатыларының кол эргелери, хосталгалары болгаш хүлээлгелери

39 чүүл. ССРЭ-ниң Конституциязы болгаш совет хоойлулар-биле чарлаттынган болгаш магадылаттынган бүгү-ле социал-экономиктиг политиктиг болгаш хууда эргелерни база хосталгаларны ССРЭ-ниң хамаатылары бүрүн эдилээр. Социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезиниң программаларының күүсеттиниң турарының чергези-биле хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын калбартырын, амыдыралының байдалдарын соксаал чок экижидерин социалистиг тургузуг хандырар.

Эргелерни болгаш хосталгаларны ниитилелдиң болгаш күрүнениң эрге-ажыктарынга база өске хамаатыларның эргелеринге когарал чедирер кылдыр ажыглавас ужурлуг.

40 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары ажылдаар, тодаргайлаарга күш-ажылдың санынга болгаш шынарынга дүүштүр төлевирлиг магадылаттынган ажылды, эргени кириштир чүткүлүнге, арга-мергежилдеринге профессионал белеткелинге, эртем-билиинге болгаш ниитилелдиң херекцелдеринге дүүштүр профессияны, ажылдарның хевирин шилип алыр эргелиг.

Ажылдаар ол эрге ажыл-агыйның социалистиг системазы биле, ниитилелдиң бүдүрүкчү күштериниң чайгылыш чок өзүлдези-биле, халас профессионал өөредилге-биле, күш-ажылчы мергежилин бедидери-биле болгаш чаа тускай мергежилдерге өөредири-биле хандыртынар.

41 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары дыштаныр эргелиг.

Ол эрге ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыларга 41 шактыг ажыл неделязы-биле база чамдык профессияларга болгаш бүдүрүлгелерге кызырган ажыл хүнү-биле, дүнеки үеде ажылдаарының үргүлчүлелин кызырганы-биле; чыл бүрү төлевирлиг шөлээлерни, неделя санында дыштанылга хүннерин тыпсыры-биле, а ол ышкаш культура-чырыдыышкын болгаш кадыкшыдылга албан черлерин, массалыг спортту, күш-культураны болгаш туризмни хөгжүдери-биле; чурттап турар черниң аайы-биле дыштанырынга таарымчалыг аргаларны болгаш хостуг үе-шакты чөп ажыглаарының өске-даа байдалдарын тургузары-биле хандыртынар.

Колхозчуларның ажыл шагының болгаш дыштанылгазының үргүлчүлелин колхозтарның уставтары таарыштырар.

42 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары кадыкын камгалаар эргелиг.

Ол эрге болза кадык камгалалының күрүне албан черлериниң көргүзер мергежилдиг халас медицина дузаламчызы-биле, оорул-аарыгны болдурбазының техниказын болгаш бүдүрүлге санитариязын хөгжүдери болгаш сайзыраңгайжыдары-биле, хамаатыларның кадыкын эмнээр болгаш быжыглаар албан черлериниң четкизин калбартыры-биле; калбак профилактика хемчеглерин чорудары-биле, долгандыр турар бойдусту экижидериниң хемчеглери-биле; өзүп орар салгакчыларның кадыкының дугайында онза сагыш салыышкыны-биле, бичии уругларның ажылдаарын хоругдаары-биле, аарыгларны болдурбазынче болгаш эвээжедиринче, хамаатыларның узун назылыг идепкейлиг амыдырал-чуртталагазын хандырарынче угланган эртем-шинчилелдерин калбартыры-биле хандыртынар.

43 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары назылап кырааңда, аараанда, ол ышкаш ажыл кылыр шинээн шуут азы шала чидиргенде болгаш азырадыкчызын чидиргенде материалдыг хандырылга алыр эргелиг.

Ол эрге болза ажылчыннарның, албан-хаакчыларның болгаш колхозчуларның социал страхованиези-биле; назылап кырааны, инвалид болганы болгаш азырадыкчызын чидиргени дээш алыр пенсиялар-биле, ажыл кылыр шинээн түр чидиргени дээш бээр пособиелер-биле; ажыл кылыр шинээн шала чидирген хамаатыларны ажылга кииригери-биле; азынок кырыы назылаан бот хамаатылар болгаш инвалидтер дугайында сагыш салыышкыны-биле магадылаттынар.

44 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары чуртталга бажыңнарлы алыр эргелиг.

Ол эрге болза күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң чуртталга фондузун калбартыры болгаш камгалаары-биле, кооператив болгаш хууда чуртталга тудуунга идиг бээри-биле, чуртталга тудуунуң программазының боттанып турарының хире-шаа-биле тыпсып турар чуртталга шөлүн хөй-ниитиниң контролюн ёзугаар чөптүг хуваары-биле, а ол ышкаш аар эвес квартира хөлезизи-биле хандыртынар.

45 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары өөренир эргелиг.

Ол эрге өөредилгениң бүгү хевирлериниң халас болуру-биле, аныяктарның бүгү-нити шуптузунга ортумак өөредилгезин боттандырары-биле, өөредилгениң амыдырал, бүдүрүлге-биле харылзаалыг болурунга үндезилээш, профессионал-техниктиг, ортумак тускай болгаш дээди өөредилгени калбак хөгжүдери-биле; бот болгаш кежээки өөредилгени калбартыры-биле; сургуулдарга болгаш студентилерге күрүне стипендияларын база өске-даа чиигелделерин тыпсып турары-биле; школаның өөредилге номнарын халас бээри-биле; школаларга төрээн дылынга өөренириниң аргазы-биле; профессионал ориентация системазын хөгжүдери болгаш ажылчы чоннарның боттары өөренириңге таарымчалыг байдалдарны тургузары-биле хандыртынар.

46 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары культураның чедиишкиннерин ажыглаар эргелиг.

Ол эрге Ада-чурт болгаш делегей культуразының күрүне болгаш хөй-нити фондуларында үнелиг чүүлдерин ниитиге чедингир болдурары-биле, культура-чырыдыышкын албан черлерин хөгжүдери болгаш оларны чурттуң девискээринге таарыштыр сайтара тургузары-биле, даштыкы күрүнелер-биле культура харылзааларын калбартыры-биле хандыртынар.

47 чүүл. Коммунистиг тургузуушкуннуң эчис сорулгаларынга дүүштүр эртем, техника болгаш уран чогаадылга талазы-биле хостуг ажылдаарының аргазын ССРЭ-ниң хамаатыларынга магадылаан турар. Ол хосталга эртем шинчилелдерин, чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажыл-чорудулганы калбак нептередири-биле, уран чүүлдү хөгжүдери-биле хандыртынар. Ол талазы-биле эргежок чугула материалдыг байдалдарны күрүне тургузуп, эки тура ниитилелдеринге болгаш чогаадыкчы эвилелдерге деткимчени көргүзүп турар.

Авторларның, чогаадыкчыларның болгаш чаартыкчыларның эргелерин хоойлу-биле камгалаар.

48 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары күрүне болгаш хөй-нити херектерин эргелеп башкарарынга киржир эргелиг.

ССРЭ-ниң хамаатылары улус депутаттарының Советтеринге соңгуур болгаш соңгуттурган туруп болур, нити күрүнениң болгаш чер-черниң ужур-дузалыг хоойлу төлевилелдерин болгаш шиитпирлерни чугаалажырынга база ажылдап кылырынга, күрүне органнарының, кооператив болгаш өске-даа хөй-нити организацияларының ажылынга, оларның ажыл-чорудулгазын контрольдаарынга киржир, бүдүрүлгени болгаш күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-херектерин эргелеп-башкарарынга, чурттап турар черниң аайы-биле хуралдарга киржир.

49 чүүл. ССРЭ-ниң хамааты бүрүзү күрүне органнарынга болгаш хөй-нити организацияларынга оларның ажыл-чорудулгазын экижидериниң айтырыгларының талазы-биле саналдарны киирер, ажылда четпестерни шүгүмчүлээр эргелиг. Эрге-дужаалдыг кижилер хамаатыларның саналдарын болгаш билдириишкиннерин хоойлуда көрдүнген хуусааларда көөр, оларга харыыларны бээр болгаш эргежок чугула хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Шүгүмчүлээни дээш истеп-сүрери хоругдуг.

50 чүүл. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарынга дүүштүр база социалистиг тургузугну быжыглаар сорулга-биле ССРЭ-ниң хамаатыларынга сөстүң, парлалганың, хуралдарның, митингилерниң, кудумчу чыскаалдарының болгаш демонстрацияларның хостуг болурун магадылаар. Ол политиктиг хосталгаларны боттандырары ажылчы чоннарга болгаш оларның организацияларынга хөй-нити бажыңнарын, кудумчуларны болгаш шөлдерни бээри-биле, информацияны калбак нептередири-биле, парлалганы, радиону болгаш телевидениени ажыглаарының аргазы-биле хандыртынар.

51 чүүл. Коммунистиг тургузуушкунунуң эчис сорулгаларынга дүүштүр ССРЭ-ниң хамаатылары оларның политиктиг идепкейин болгаш бот-ажыл-чорудулгазын хөгжүдеринге, хөй янзы эрге-ажыктарын хандырарынга идиг бээр хөй-нити организацияларын кылдыр каттыжар эргелиг.

Боттарының уставтарында сорулгаларны чедиишкинниг күүседирде таарымчалыг байдалдарны хөй-нити организацияларынга магадылап бээр.

52 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатыларының чүдүүр, чүдүвези хостуг, тодаргайлаарга, кандыг-даа шажынга чүдүүр, шажынчы чүдүүшкүннерни эрттирер азы кандыг-даа шажынга чүдүвес, атеистиг пропаганданы чорудар эргелиг. Шажынчы чүдүүшкүннер-биле холбаштыр өжээннежилге болгаш көөр хөөн чок чорук өскүдери хоругдуг.

ССРЭ-де хүрээ-хиитти—күрүнеден болгаш школаны—хүрээ-хииттен аңгылаан.

53 чүүл. Өг-бүле күрүнениң камгалалынга турар.

Херээжен болгаш эр кижиниң күзелин барымдаалап чөпшээрешкени ёзугаар ашак-кадай болчур; ашак-кадай болушканнар өг-бүле харылзааларынга бүрүнү-биле дең эргелиг.

Уруглар албан черлериниң калбак четкизин тургузарының болгаш хөгжүдериниң, амыдырал хандырылгазын база ниитиниң чемненилге черлерин организастаарының болгаш сайзыраңгайжыдарының, хөй уругларлыг өг-бүлелерге пособиелерни болгаш чиигелделерни тыпсырының, уруг төрүттүнгенде пособиелер төлээриниң аргазы-биле өг-бүлеге күрүне дуза чедирип турар.

54 чүүл. ССРЭ хамаатыларынга кижиге дээп болбазының эргезин магадылаар. Судтуң доктаалы болгаш прокурорнуң чөпшээрели чокка кымны-даа тудуп хоругдап болбас.

55 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатыларынга бажың-балгатка дээп болбас чорукту магадылап бээр. Бажың-балгатта чурттап орар кижилерниң чөпшээрели чокка олче хоойлуга үндезилеттинген барымдаа чокта кымның-даа кирер эргези чок.

56 чүүл. Хамаатыларның хууда амыдыралын, чагаалажырының, телефон-биле чугаалажырының болгаш телеграф-биле харылзажырының чажыдын хоойлу-биле камгалаар.

57 чүүл. Кижини хүндүлээри, совет кижиниң эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары — бүгү күрүне органнарының, хөй-нити организацияларының болгаш эрге-дужаалдыг кижилерниң хүлээлгези.

ССРЭ-ниң хамаатылары оларның амы-тынынга болгаш кадыынга, эт-херекселинге болгаш хууда хосталгазынга, атаалдарынга болгаш төлептиг мөзүзүнге кыжаныышкыннардан суд дамчыштыр камгаланыр эргелиг.

58 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары эрге-дужаалдыг кижилерниң хөделиишкиннеринге хамаарыштыр хомудалдарны күрүне органнарынга болгаш хөй-нити организацияларынга киирер эргелиг. Ол хомудалдарны хоойлуда доктааттынган чуруум ёзугаар, чогуур хуусаада көөр ужурлуг.

Эрге-дужаалдыг кижилерниң хоойлуну үреп, боттарының эргелерин эрттир ажыглаан, хамаатыларның эргелерин кызып-кыйган хөделиишкиннериниң дугайында хомудалды хоойлуда доктааттынган чурум ёзугаар судка киирип болур.

ССРЭ-ниң хамаатылары оларга күрүне албан черлериниң болгаш хөй-нити организацияларының, ол ышкаш албан хүлээлгелерин күүседип турарының үезинде эрге-дужаалдыг кижилерниң хоойлуга таарышпас хөделиишкиннериниң уламындан чедирген каражаны хоойлуда доктааттынган чурум болгаш хемчээл ёзугаар негеп алыр эргелиг.

59 чүүл. Эргелерни болгаш хосталгаларны боттандырары хамааты кижиниң бодунуң хүлээлгелерин күүседиринден чарылбас холбаалыг.

ССРЭ-ниң хамаатызы ССРЭ-ниң Конституциязын, совет хоойлуларны сагыыр, социалистиг нити чуртталганың дүрүмнерин хүндүлээр. ССРЭ хамаатызының бедик адын төлептиг-биле эдилээр хүлээлгелиг.

60 чүүл. Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулганың талазы-биле ак сеткилдиг ажылдаары, күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагылга-чурумун шыңгыы сагыыры — ССРЭ-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш алдарының херээ.

61 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатызы социалистиг өнчүнү камнаар болгаш быжыглаар хүлээлгелиг. Күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң эт-херекселин самчыгдаар болгаш төтчеглээр чоруктарга удур демисежири — ССРЭ хамаатызының хүлээлгези.

Социалистиг өнчүге халдаан кижилерни хоойлу ёзугаар шиидер.

62 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатызы Совет күрүнениң эрге-ажыктарын камгалаар, ооң күчү-шыдалын болгаш ат-алдарын быжыглаарынга идиг бээр хүлээлгелиг.

Социалистиг Ада-чуртту камгалаары ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң ыдыктыг хүлээлгези.

Төрээн чуртунга өскерлири — чоннуң мурнунга эң аар кемниг үүлгедиг.

63 чүүл. ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинге шериг албанын эрттирери — совет хамаатыларының хүндүлүг хүлээлгези.

64 чүүл. Өске хамаатыларның национал төлептиг мөзүзүн хүндүлээри, совет хөй националдыг күрүнениң нацияларының болгаш улус-чоннарының найыралын быжыглаары — ССРЭ-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези.

65 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатызы болза, өске кижилерниң эргелерин болгаш дүрүмде көрдүнген эрге-ажыктарын хүндүлээр, ниитилелге удур үүлгедиглерге эптеш чок болур, ниитиниң кодум-чурумун камгалаарынга бүгү хемчеглер-биле идиг бээр хүлээлгелиг.

66 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары уруглар кижизидилгезиниң дугайында сагыш салыр, оларны ниитилелге ажыктыг күш-ажылга белеткээр, социалистиг ниитилелдиң төлептиг кежигүннери кылдыр өстүрер хүлээлгелиг.

67 чүүл. ССРЭ-ниң хамаатылары бойдусту камнаар, ооң байлактарын камгалаар хүлээлгелиг.

Төөгү тураскаалдарын болгаш культураның өске-даа үнелиг чүүлдерин камгалаар дугайында сагыш салыры — ССРЭ-ниң хамаатыларының хүлээлгези.

68 чүүл. Өске чурттарның улустары-биле найыралды болгаш кады ажылдажылганы хөгжүдеринге, бүгү-нити тайбынны деткиириңге болгаш быжыглаарынга идиг бээри — ССРЭ хамаатызының интернационалчы хүлээлгези.

III. ССРЭ-ниң национал күрүне тургузуу

8 эге. ССРЭ — эвилелдешкен күрүне

69 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилели нацияларының хостуг бот-башкартынылгазының болгаш дең эргелиг Совет Социалистиг Республикаларның эки тура-биле каттышканының түңнелинде тургустунган чаңгыс аай хөй националдыг эвилелдешкен күрүне.

ССРЭ совет улустуң күрүне талазы-биле чаңгыс эвин чырыткыландыр көргүзүп, коммунизмни кады тургузар сорулга-биле бүгү нацияларны болгаш улус-чоннарны сырый каттыштырып турар.

70 чүүл. ССР Эвилелинде каттышканнар болза:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы,

Украин Совет Социалистиг Республика,

Белорус Совет Социалистиг Республика,

Узбек Совет Социалистиг Республика,

Казах Совет Социалистиг Республика,

Грузин Совет Социалистиг Республика,

Азербайджан Совет Социалистиг Республика,

Литва Совет Социалистиг Республика,

Молдав Совет Социалистиг Республика,

Латви Совет Социалистиг Республика,

Кыргыс Совет Социалистиг Республика,

Таджик Совет Социалистиг Республика,

Армян Совет Социалистиг Республика,

Туркмен Совет Социалистиг Республика,

Эстон Совет Социалистиг Республика.

71 чүүл. Эвилелдешкен республика бүрүзүнүң ССРЭ-ден үнер эргези хостуг.

72 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органнарының эргезинге кирер чүүлдер болза:

1) ССРЭ-ниң составынга чаа республикаларны хүлээп алыры; эвилелдешкен республикаларның составынга чаа автономнуг республикаларның болгаш автономнуг областарның тургустунганын бадылаары;

2) ССР Эвилелиниң күрүне кызыгаарын тодарадыры болгаш эвилелдешкен республикаларның аразында кызыгаарлар өскерлиишкинин бадылаары;

3) күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелдиң республика база чер-чер органнарын организастаарының болгаш оларның ажыл-чорудулгазының нити чурумнарын доктаадып тургузары;

4) ССРЭ-ниң бүгү девискээринге хоойлу-биле таарыштыр шиитпирлээр чүүлдериниң чаңгыс эвин хандырары, ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлуларының үндезиннерин доктаадыры;

5) чаңгыс аай социал-экономиктиг политиканы чорудары; чурттуң экономиказын удуртуру; эртем-техниктиг депшилгениң кол угланыышкыннарын тодарадыры; ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура тургузуушкунун хөгжүдериниң планнарын ажылдап кылыры болгаш бадылаары; оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаары;

6) ССРЭ-ниң чаңгыс аай күрүне бюджедин ажылдап кылыры болгаш бадылаары; ооң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаары. Чаңгыс аай акша болгаш чээли системазын удуртуру; эвилел, республикалар болгаш чер-чер бюджеттериниң тургустунарынга кирер үндүрүглерни болгаш орулгаларны доктаадып тургузары; өртектер болгаш күш-ажыл төлевир талазы-биле политиканы тодарадыры;

7) улус ажыл-агыйының адырларын, нити эвилел ужур-дузалыг каттыжыышкыннарны болгаш бүдүрүлгелерни удуртуру, эвилел-республика чагыргазында турар адырларны, каттыжыышкыннарны болгаш бүдүрүлгелерни ниитизи-биле удуртуру;

8) тайбынның болгаш дайынның айтырыглары, тускай догунаашкынны камгалаары, ССРЭ-ниң күрүне кызыгаарларын болгаш девискээрин камгалаары, камгалалды организастаары, Чепсектиг Күштерни удуртуру;

9) күрүнениң айыыл чок чоруун хандырары;

10) делегей харылзааларынга ССРЭ-ни төлээлээри; даштыкы күрүнелер болгаш делегей организациялары-биле ССРЭ-ниң харылзаалары; даштыкы күрүнелер болгаш делегей организациялары-биле эвилелдешкен республикаларның харылзааларының нити чурумун доктаадып тургузары болгаш аайлап башкарары; күрүне монополиязынга үндезилээн даштыкы садыг.

11) ССРЭ Конституциязын сагып турарын контрольдаары болгаш эвилелдешкен республикаларның Конституцияларының ССРЭ Конституциязынга дүүшкен турарын хандырары;

12) нити-эвилел ужур-дузалыг өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри.

73 чүүл. ССР Эвилелиниң хоойлулары бүгү эвилелдешкен республикаларның девискээрлеринге бир дөмей күштүг. Нити-эвилел хоойлузу-биле эвилелдешкен республиканың хоойлузу карышкак болган таварылгада ССРЭ-ниң хоойлузу күштүг болур.

74 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң девискээри чаңгыс аай болгаш эвилелдешкен республикаларның девискээрлерин бодунда киирип турар.

ССРЭ-ниң тускай догунаашкыны ооң бүгү девискээринге бир дөмей.

9 эге. Эвилелдешкен Совет Социалистиг Республика

75 чүүл. Эвилелдешкен республика — өске совет республикалар-биле кады Совет Социалистиг Республикалар Эвилели кылдыр каттышкан Совет Социалистиг күрүне.

ССРЭ Конституциязының 72 чүүлүнде айыттынган эргелерге дегбейн, эвилелдешкен республика күрүне эрге-чагыргазын бодунуң девискээринге боду боттандырар.

Эвилелдешкен республика ССРЭ Конституциязынга дүүштүр тургустунган болгаш республиканың онзагай чүүлүн барымдаалаан боду Конституциялыг болур.

76 чүүл. Эвилелдешкен республика болза ССР Эвилелиниң эргезинге, ССРЭ-ниң Дээди Совединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Чазаанга болгаш ССР Эвилелиниң өске-даа органнарынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлээринге киржир.

ССР Эвилелиниң бүрүн эргелерин бодунуң девискээринге боттандырарынга эвилелдешкен республика идиг берип, ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар.

77 чүүл. Эвилелдешкен республиканың девискээрин ооң чөпшээрели чокка өскертип болбас. Эвилелдешкен республикаларның аразында кызыгаарларны хамаарышкан республикаларның кайы-кайызының дугуржулгазын ёзугаар өскертип болур болгаш ону ССР Эвилели бадылаар.

78 чүүл. Эвилелдешкен республика бодунуң край, область, округ, район хуваалдазын тодарадыр болгаш административ-девискээр тургузуунуң өске-даа айтырыгларын шиитпирлээр.

79 чүүл. Эвилелдешкен республика даштыкы күрүнелер-биле харылзаа тудар, оларның-биле керээлер чарар болгаш дипломаттыг база консул төлээ черлерин солчур, делегей организацияларының ажылынга киржир эргелиг.

80 чүүл. Эвилелдешкен республикаларның тускай догуннаар эргезин ССР Эвилели камгалап турар.

10 эге. Автономнуг Совет Социалистиг республика

81 чүүл. Автономнуг республика эвилелдешкен республиканың составынга турар.

Автономнуг республика ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың эргелеринге дегбейн, бодунуң эргезинде хамааржып турар айтырыгларны боду шиитпирлээр.

Автономнуг республика ССРЭ Конституциязынга болгаш эвилелдешкен республиканың Конституциязынга дүүштүр тургускан болгаш автономнуг республиканың онзагай чүүлүн барымдаалаан боду Конституциялыг болур.

82 чүүл. Автономнуг республика ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың эргезинге хамаарышкан айтырыгларны ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының база эргелелиниң дээди органнарын дамчыштыр шиитпирлээринге киржир. ССР Эвилелиниң болгаш эвилелдешкен республиканың бүрүн эргелерин бодунуң девискээринге боттандырарынга автономнуг республика идиг берип, ССРЭ-ниң болгаш эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының база эргелелиниң органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар.

83 чүүл. Автономнуг республиканың девискээрин ооң чөпшээрели чокта өскертип болбас.

84 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказында: Башкир, Бурят, Дагестан, Кабардин-Балкар, Калмык, Карел, Коми, Марий, Мордва, Соңгу-Осетия, Татар, Тыва, Удмурт, Чечен-Ингуш, Чуваш, Якут Автономнуг Совет Социалистиг Республикалар бактаап турар.

Узбек Совет Социалистиг Республикада Каракалпак Автономнуг Совет Социалистиг Республика бактаап турар.

Грузин Совет Социалистиг Республикада Абхаз болгаш Аджар Автономнуг Совет Социалистиг Республикалар бактаап турар.

Азербайджан Совет Социалистиг Республикада Нахичеван Автономнуг Совет Социалистиг Республика бактаап турар.

11 эге. Автономнуг область болгаш автономнуг округ

85 чүүл. Автономнуг область эвилелдешкен республикага бактаап турар. Автономнуг область дугайында хоойлуну автономнуг областың улус депутаттарының Совединиң киирген диилээн ёзугаар эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи хүлээп алыр.

86 чүүл. Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказында: Адыгей, Даг-Алтай, Еврей, Карачаев-Черкес, Хакас автономнуг областар бактаап турар.

Грузин Совет Социалистиг Республикада Мурнуу-Осетия автономнуг область бактаап турар.

Азербайджан Совет Социалистиг Республикада Даг-Карабах автономнуг область бактаап турар.

Таджик Совет Социалистиг Республикада Даг-Бадахшан автономнуг область бактаап турар.

87 чүүл. Автономнуг округ крайның азы областың составынга кирер. Автономнуг округтар дугайында дүрүмнү эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи бадылаар.

IV. Улус депутаттарының Советтери болгаш оларны соңгуурунуң чуруму

12 эге. Улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазының системазы болгаш принциптери

88 чүүл. Улус депутаттарының Советтери — ССРЭ-ниң Дээди Соведи, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтери, автономнуг республикаларның Дээди Советтери, улус депутаттарының край, область Советтери, автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның улус депутаттарының Советтери, улус депутаттарының хоорай, район, хоорайларда район, суур болгаш кодээ Советтери — күрүне эрге-чагыргазының органнарының чаңгыс аай системазы болур.

89 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы — беш чыл.

Улус депутаттарының край, область Советтериниң, улус депутаттарының автономнуг областар, автономнуг округтар Советтериниң, улус депутаттарының хоорай, район, хоорайларда район, суур болгаш кодээ Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаалары — ийи чартык чыл.

Улус депутаттарының Советтеринге соңгулдаларны ук Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаалары доозулгуже чедир ийи айдан орай эвесте чарлаар.

90 чүүл. Улус депутаттарының Советтериниң эргезинге киирген эң чугула айтырыгларны оларның сессияларынга көөр болгаш шиитпирлээр.

Улус депутаттарының Советтери күүседикчи болгаш шиитпирлекчи, а ол ышкаш оларга отчёттуг органнарны тургузар, доктаамал комиссияларны соңгуур.

91 чүүл. Улусчу депутаттар Советтери ажылчы чоннарның хөй-нити контролю-биле күрүне контролюн дүүштүрүп турар улусчу контроль органнарын бүдүрүлгелерге, колхозтарга, албан черлеринге болгаш организацияларга тургузар.

Улусчу контрольдуң органнары күрүне пландарының болгаш онаалдаларының күүселдезин хынап, күрүнениң сагылга-чурумун үрээр, чер-чурт тыртыжар, ажыл-херекти кызы көөр, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи, ажыл чылзыр болгаш бюрократтыг чоруктарга удур демиселди чорудуп, күрүне аппаратының ажылын сайзыраңгайжыдарынга идиг бээр.

Улусчу контроль органнарын организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун хоойлу-биле тодарадыр.

92 чүүл. Улус депутаттарының Советтери шуут болгаш боттарының тургузары органнарны дамчыштыр күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң бүгү адырларын удуртуп, шиитпирлерни хүлээп алыр, оларның күүселдезин хандырар, шиитпирлерни амыдыралга боттандырарын контрольдаар.

93 чүүл. Улус депутаттарының Советтериниң ажыл-чорудулгазы айтырыгларны коллективтиг, хостуг, ажык-ишчи ёзу-биле чугаалажырынга болгаш шиитпирлээринге, күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнарының, Советтерниң тургузары өске-даа органнарның Советтер болгаш чон мурнунга нептереңгей, үргүлчүнүң отчёттуг болурунга, оларның ажылынга хамаатыларны калбаа-биле хандыкшыдарынга үндезилеттинип тургустунар.

13 эге. Соңгулда системазы

94 чүүл. Улус депутаттарының бүгү Советтеринге депутаттар соңгууруун чажыт бадылаашкынныг бүгү-нити, дең болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилээш чорудар.

95 чүүл. Депутаттарны соңгууру бүгү-нити болур: угааны солуу деп хоойлуда доктааттынган чурум ёзугаар санаткан кижилерден аңгыда, ССРЭ-ниң 18 хар четкен бүгү хамаатылары соңгуур болгаш соңгудар эргелиг.

96 чүүл. Депутаттарны соңгууру дең болур: соңгукчу бүрүзү чаңгыс бадылаашкынныг; бүгү соңгукчулар соңгулдаларга дең эргелиг үндезиннерге киржир.

97 чүүл. Депутаттарны соңгууру дорт болур: улус депутаттарының бүгү Советтериниң депутаттарын хамаатылар шуут соңгуур.

98 чүүл. Депутаттарны соңгууру чажыт болур: соңгукчуларның тура-соруун илередиринге контроль турбас.

99 чүүл. Депутаттарга кандидаттарны Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының, профессионалдар эвилелдериниң, Бүгү-эвилелдиң Ленинчи аныяктарының Коммунистиг Эвилелиниң организациялары, кооператив болгаш өске-даа хөй-нити организациялары, күш-ажылчы коллективтер депшидер эргелиг.

Депутаттарга кандидаттарның ажыл-ишчи болгаш хууда шынарларын хостуг база бүгү талалыг чугаалажырын, ол ышкаш агитацияны хуралдарга, парлалгага, радиога, телевидениеге чорудар эргени ССРЭ-ниң хамаатыларынга болгаш хөй-нити организацияларынга магадылап турар.

100 чүүл. Улус депутаттарының Советтеринге депутаттар соңгууруун соңгулда округтарының аайы-биле чорудар. Советтерге соңгулдалар чорударын хөй-нити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилеринден тургустунар соңгулда комиссиялары хандырар.

Улус депутаттарының Советтеринге соңгулдалар чорударының чурумун хоойлу ёзугаар тодарадыр.

14 эге. Улустуң депутады

101 чүүл. Депутаттар болза чоннуң улус депутаттарының Советтеринде бүрүн эргелиг төлээлекчилери болур.

Советтерниң ажылынга киришпишаан, депутаттар күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлеп, Советтерниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарын организастап, күрүне органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларының ажылын контрольдаарын боттандырып турар.

(Уланчызы 3-кү арында).

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ
КОНСТИТУЦИЯЗЫ
(Үндезин Хоойлузу)

(Уламчызы. Эгези 1, 2-ги арыннарда).

Бодунуң ажыл-чорудулгазынга депутат кижи нитти күрүнениң эрге-ажыктарын удуртулга болдуруп, соңгулда округунуң чонунуң негелделериң барымдаалап көөр, соңгукчуларның чагыгларын амыдыралга боттандырарын чедип алыр.

102 чүүл. Депутат кижи бодунуң бүрүн эргелерин бүдүрүлгечи болгаш албан ажыл-чорудулгазын кылбышаан боттандырар.

Советтиң сессияларының үезинде, ол ышкаш хоойлуда көрдүнген өске таварылгаларда депутат хүлээлгелерин күүседип турар үезинде депутаттың доктаамал ажылдап турар черинде ортумак ажыл төлевирин арттырбышаан, ону бүдүрүлгеде азы албан черинде ажыл-чорудулгазын күүседиринден хостаар.

103 чүүл. Депутат кижи Советтиң сессиязынга негелдеге харыылаар хүлээлгелиг чогуур күрүне органнарынга болгаш эрге-дужаалдыг кижилерге айтырыг тургузар эргелиг.

Депутат кижи болза, депутат ажыл-чорудулгазының айтырыгларының талазы-биле бүгү-ле күрүне болгаш хөй-нитти органнарынга, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, организацияларга айтырыг тургузар болгаш ооң тургускан айтырыгларын көөрүнге киржир эргелиг. Хамаарышкан күрүне болгаш хөй-нитти органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удуртукчулары депутатты саат чокка хүлээп алыр болгаш ооң саналдарын хоойлуда доктааттынган хуусаада көөр хүлээлгелиг.

104 чүүл. Бодунуң эргелериң болгаш хүлээлгелерин моондак чокка база дээштиг боттандырарынга таарышкан байдалдарны депутатка хандырып бээр.

Депутаттарга дээп болбазының, ол ышкаш депутат ажыл-чорудулгазының өске-даа магадылалдарын депутаттарның статузунуң дугайында Хоойлу-биле болгаш ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның өске-даа хоойлулары-биле доктаадыр.

105 чүүл. Бодунуң ажылының болгаш Советтиң ажылының дугайында соңгукчуларның мурнунга депутат кижи отчёдун бээр хүлээлгелиг.

Соңгукчуларның бүзүрелин шынзыктырбаан депутатты соңгукчуларның хөй нуруузунуң шиитпири-биле хоойлуда доктааттынган чурум ёзугаар кандыг-даа үеде дедир кыйгыртып болур.

V. ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органнары

15 эге. ССРЭ-ниң Дээди Соведи

106. чүүл. ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының дээди органы ССРЭ-ниң Дээди Соведи болур.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССР Эвилелиниң эргезинге бо Конституция-биле хамаарыштырган бүгү айтырыгларны шиитпирлээр бүрүн эргелиг.

ССРЭ-ниң Конституциязын хүлээп алырын, аңаа өскерилгелер киирерин; ССРЭ-ниң составынга чаа республикаларны хүлээп алырын, чаа автономнуг республикаларның болгаш автономнуг областарның тургустунганын бадылаарын; ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң болгаш социал-культура тургузуушкунунуң күрүне планнарын, ССРЭ-ниң күрүне бюджедин болгаш оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаарын; ССР Эвилелиниң аңаа отчёттуг органнарын тургузарын чүгле ССРЭ-ниң Дээди Соведи боттандырар.

ССРЭ-ниң хоойлуларын чүгле ССРЭ-ниң Дээди Соведи хүлээп алыр.

107 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведи ийи палатадан: Эвилел Соведиңден болгаш Националдар Соведиңден тургустунар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталары дең эргелиг.

108 чүүл. Эвилел Соведи болгаш Националдар Соведи дең санныг депутаттардан тургустунар.

Эвилел Соведин чурттакчы чону дең санныг соңгулда округтарындан соңгуур.

Националдар Соведин: эвилелдешкен республика бүрүзүнден 32 депутат, автономнуг республика бүрүзүнден 11 депутат, автономнуг область бүрүзүнден 5 депутат болгаш автономнуг округ бүрүзүнден бир депутат норма ёзугаар соңгуур.

Эвилел Соведи болгаш Националдар Соведи оларның соңгууру мандат комиссияларының киирип келгенин ёзугаар депутаттарның бүрүн эргелерин чүүлдүг деп санаар дугайында, а соңгулдалар дугайында хоойлуну үрээн таварылгада — чамдык депутаттарны соңгааның күш чок деп санаар дугайында шиитпирин хүлээп алыр.

109 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палата бүрүзү палатаның даргазын болгаш ооң дөрт оралакчызын соңгуур.

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң даргалары тус-тус палаталарының хуралдарын удуртур болгаш оларның иштики чурумун башкарар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының каттышкан пленарлыг хуралдарын Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң даргалары ээлчежип эрттирер.

110 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязын чылда ийи катап чыылдырар.

Ээлчег чок сессияларны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бодунуң инициативазын ёзугаар азы палаталарның кайы-бирээзиниң депутаттарының үштүң биринден эвээш эвесиниң саналын ёзугаар, ол ышкаш эвилелдешкен республикаларның кайы-бирээзиниң негелдезин ёзугаар чыылдырар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы палаталарның тус-тус болгаш каттышкан пленарлыг хуралдарындан, ол ышкаш палаталарның доктаамал комиссияларының азы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң комиссияларының сессия чоруп турарының үезинде эрттирер хуралдарындан тургустунар. Сессияны палаталарның пленарлыг хуралдарынга ажыдар болгаш хаар.

Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң сессиялары чаңгыс үеде эгелээр болгаш доостур.

111 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге хоойлу саналдаар инициатива Эвилел Соведиңге болгаш Националдар Соведиңге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиңге, эвилелдешкен республикаларның күрүне эрге-чагыргазының дээди органнарынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң комиссияларынга болгаш ооң палаталарының доктаамал комиссияларынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарынга, ССРЭ-ниң Дээди судунга, ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунга хамааржыр.

Ол ышкаш хоойлу саналдар инициативаны ажылчы чоннарның массалыг хөй-нитти организацияларының нитти-эвилел органнары база ажыглаар эргелиг.

112 чүүл. Хоойлу төлевилелин палаталарның хуралдарынга чугаалашканының соонда ону чаңгыс азы элээн каш комиссия көөр кылдыр дамчыдып берген турup болур. Палаталар хоойлу төлевилелин комиссияларга дамчытпайн-даа ону чугаалажыр болгаш бадылаашкынга киирер эргелиг.

ССРЭ-ниң хоойлуларын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалдарын болгаш өске-даа актыларын палаталарның тус-тус азы каттышкан хуралдарынга хүлээп алыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының кайы-бирээзинге ССРЭ-ниң хоойлузу дээш палатаның депутаттарының нитти санының хөй нуруузу бадылаан болза, ону хүлээп алдынган деп санаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң азы ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң инициативазын ёзугаар азы эвилелдешкен республикаларның кайы-бирээзиниң саналы-биле хүлээп алдынган шиитпири ёзугаар ССРЭ-ниң хоойлуларының төлевилелдерин бүгү улус чугаалажып көөр кылдыр, ол ышкаш бүгү улустуң бадылаашкынынга (референдумга) дамчыдып берип болур.

113 чүүл. Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң аразынга чөрүлдээлер тывылган таварылгада айтырыгны шиитпирлээри-биле палаталарның дең эргелиг эгелерге тургускан чөпшээрежилге комиссиязынга дамчыдып бээр, ооң соонда ол айтырыгны Эвилел Соведи болгаш Националдар Соведи боттарының каттышкан хуралынга дагын көөр.

114 чүүл. ССРЭ-ниң хоойлуларын, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалдарын болгаш өске-даа актыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының болгаш Секретарының ат салганы-биле эвилелдешкен республикаларның дылдарынга парлаар.

115 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиңге, министрлерге болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тургузары өске-даа органнарының удуртукчуларынга негелде салыр эргелиг. Депутат негелде киирерге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели азы эрге-дужаалдыг кижи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязынга аас-биле азы бижимел харыыны үш хүнден ажыг эвес хуусаада бээр хүлээлгелиг.

116 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң чөпшээрели чокка, а ооң сессияларының аразында үеде — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чөпшээрели чокка ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадынга кеземче харыысалгазы онаап, хоругдап азы суд чуруму-биле административтиг хемчег онаап болбас.

117 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведи палаталарның каттышкан хуралынга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазының талазы-биле оон бодунга отчёттуг доктаамал ажылдаар органын — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун соңгуур.

118 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумун Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы, Дарганың бирги оралакчызы, Дарганың эвилелдешкен республика бүрүзүнден-не бир — он беш оралакчызы, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары болгаш Президиумунуң чээрби бир кежигүнү составтыг кылдыр депутаттарының аразындан соңгуур.

119 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму:

1) ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязын чыылдырар;

2) ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазын аайлап-башкарар;

3) ССРЭ-ниң Конституциязын сагып турарын контрольдаар болгаш эвилелдешкен республикаларның Конституцияларының ССРЭ Конституциязынга дүгжүп турарын хандырар;

4) ССРЭ-ниң хоойлуларынга тайылбырлаашкын бээр;

5) ССРЭ-ниң делегей керээлерин күштүг болдуруп бадылаар болгаш күш чок болдурар;

6) ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдары база шиитпирлери хоойлуга дүүшпээн таварылгада оларны күш чок болдурар;

7) шериг аттарны, дипломаттыг рангыларны болгаш өске-даа тускай аттарны доктаадып тургузар; дээди шериг аттарны, дипломаттыг рангыларны болгаш өске-даа тускай аттарны тыпсыр;

8) ССРЭ-ниң орденнерин болгаш медальдарын тургузар; ССРЭ-ниң хүндүлүг аттарын доктаадып тургузар; ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаар; ССРЭ-ниң хүндүлүг аттарын тыпсыр;

9) ССРЭ-ниң хамаатызы кылдыр хүлээп алыр, ССРЭ хамаатызындан үнериниң болгаш ССРЭ хамаатызы адын казыыр дугайында, хоргадал тыпсыр дугайында айтырыгларны шиитпирлээр.

10) келдерел дугайында нитти-эвилел актыларын үндүрер болгаш келдерелди боттандырар;

11) даштыкы күрүнелерге болгаш делегей организацияларының чанында ССРЭ-ниң бүрүн эргелиг төлээлекчилерин томуйлаар болгаш дедир кыйгыртыр;

12) даштыкы күрүнелерниң ССРЭ-де келген дипломаттыг төлээлекчилериниң бүзүредир болгаш оларны дедир кыйгырткан бижиктерин хүлээп алыр;

13) ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелин тургузар болгаш ооң составын бадылаар, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң Дээди командылалын томуйлаар болгаш бадылаар;

14) ССРЭ-ниң камгалаарының эрге-ажыктары дээш чамдык черлерге болгаш бүгү чуртка дайын байдалын чарлаар;

15) нитти азы долу эвес мобилизацияны чарлаар;

16) ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессияларының аразында үеде ССРЭ-же шериг халдаашкыны болган азы агрессиядан бот-боттарын камгалаар талазы-биле чурттар аразында керээлиг хүлээлгелерни күүседири эргежок чугула болу берген таварылгада дайын байдалын чарлаар.

120 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму Дээди Советтиң сессияларының аразындагы үеде ооң ээлчеглиг сессиязынга Дээди Советке бадыладыры-биле дараазында киирери-биле:

1) эргежок чугула апарганда ССРЭ-ниң күштүг болуп турар хоойлуларынга өскерилгелерни киирер;

2) эвилелдешкен республикаларның аразында кызыгаарларны өскерткенин бадылаар;

3) ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналын ёзугаар ССРЭ-ниң министерстволарын болгаш ССРЭ-ниң күрүне комитеттерин тургузар болгаш дужүрер;

4) ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының киирип келгени-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чамдык кежигүннерин эрге-дужаалындан хостаар болгаш томуйлаар.

121 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму чарлыктар үндүрер болгаш доктаалдар хүлээп алыр.

122 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң бүрүн эргелериниң хуусаазы төнгенде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ССРЭ-ниң чаа соңгуткан Дээди Соведи чаа Президиумну тургусkуже чедир бодунуң бүрүн эргелерин хевээр арттырар.

ССРЭ-ниң чаа соңгуткан Дээди Соведин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнундагы составының Президиуму соңгулда соонда ийи айдан орай эвес хуусаада чыылдырар.

123 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң эргезинге хамаарыштырган айтырыгларны баштай көөрү болгаш белеткээри-биле, ол ышкаш ССРЭ-ниң хоойлуларын база ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш ооң Президиумунуң өске-даа шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга идиг бээри-биле, күрүне органнарының болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазын контрольдаары-биле Эвилел Соведи биле Националдар Соведи доктаамал комиссияларны депутаттарының аразындан соңгуур.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталары дең эргелиг эгелерге үндезилээш каттышкан комиссияларны тургузуп болур.

124 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведи аңаа отчёттуг бүгү күрүне органнарының ажыл-чорудулгазынга контрольду боттандырар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи улусчу контроль органнарының системазын баштаар ССРЭ-ниң Улусчу контроль комитедин тургузар.

125 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведи эргежок чугула деп санаанда кандыг-даа айтырыг талазы-биле истелге, ревизия болгаш өске-даа комиссияларны тургузар. Бүгү күрүне органнары, албан черлери болгаш эрге-дужаалдыг кижилер ол комиссияларның негелделерин күүседир, оларга эргежок чугула материалдарны болгаш документилерни бээр хүлээлгелиг.

126 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш ооң органнарының ажыл-чорудулгазының чуруму ССРЭ-ниң Дээди Совединиң регламентизи-биле болгаш ССРЭ-ниң Конституциязынга үндезилээш үндүрер ССРЭ-ниң хоойлулары-биле тодаргайлаттынар.

16 эге. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели

127 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели — ССРЭ-ниң чазаа — ССРЭ-ниң күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш шиитпирлекчи дээди органы болур.

128 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди Соведи Эвилел Совединиң болгаш Националдар Совединиң каттышкан хуралынга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелин: ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчылары болгаш оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң даргалары составтыг кылдыр тургузар.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң Даргалары эрге-дужаалының аайы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң составынга кирер.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының киирип келгенин ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССРЭ-ниң чазааның составынга ССРЭ-ниң өске-даа органнарының болгаш организацияларының удуртукчуларын киирип болур.

129 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнунга харыысалгалыг болгаш отчёттуг, а ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессияларының аразындагы үеде — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнунга харыысалгалыг болгаш аңаа отчёттуг болур.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң ажылының дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнунга доктаамал отчёттуг болур.

130 чүүл. Күрүне эргелелиниң ССР Эвилелиниң эргезинге хамаарышкан бүгү айтырыгларын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели шиитпирлээр бүрүн эргелиг, чүге дээрге ол айтырыглар Конституция ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң эргезинге кирбейн турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бодунуң бүрүн эргелеринге дүүштүр:

1) улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртурун, эртемниң болгаш техника талазы-биле чаңгыс аай политиканы чорударын хандырар; чоннуң чагай байдалын болгаш культуразын өстүрерин хандырар, чаңгыс аай акша болгаш чээли системазын быжыглаар, өртектерниң чаңгыс аай политиказын чорудар, күрүне страхованиезин база учёттуң болгаш статистиканың чаңгыс аай системазын организастаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр болгаш боттандырар; үлетпүр, тудуг, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелерин болгаш каттыжышкыннарын, транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелерин, банкыларны, ол ышкаш нитти-эвилел чагыргазында өске-даа организацияларны болгаш албан черлерин эргелеп башкарарын организастаар;

2) ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын болгаш социал-культура тургузуушкунун хөгжүдериниң агар болгаш перспективтиг күрүне планнарын, ССРЭ-ниң күрүне бюджедин ажылдап кылыр болгаш ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге киирер; күрүне планын болгаш бюджедин боттандырарының хемчеглерин алыр; план күүселдезиниң болгаш бюджет күүселдезиниң дугайында отчёттарны ССРЭ-ниң Дээди Соведиңге киирер;

3) күрүнениң эрге-ажыктарын камгалаар, социалистиг өнчүнү болгаш ниттиниң корум-чурумун камгалаар, хамаатыларның эргелерин хандырар болгаш камгалаар талазы-биле хемчеглерни боттандырар;

4) күрүнениң айыыл чок чоруун хандырар хемчеглерни алыр;

5) ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштер тургузуушкунунга нитти удуртулганы боттандырар, шериг албанынга келдирер апаар хамаатыларның чыл бүрүдеги санын тодарадыр;

6) даштыкы күрүнелер-биле харылзааларның, даштыкы садыгның, даштыкы чурттар-биле ССРЭ-ниң экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгазының талазы-биле нитти удуртулганы боттандырар; ССРЭ-ниң өске чурттар-биле керээлериниң күүселдезин хандырар хемчеглерни алыр, чазактар аразының делегей керээлерин бадылаар болгаш күш чок болдурар.

131 чүүл. Улус ажыл-агыйынга удуртулганы хандырары-биле холбаалыг айтырыгларны база күрүнени эргелеп башкарарының өске-даа айтырыгларын шиитпирлээри-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаамал органы кылдыр ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчылары болгаш оралакчылары составтыг ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Президиуму турар.

Эргежок чугула апарганда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанынга ажыл-агый, социал, культура болгаш камгалал тургузуушкунуң херектериниң талазы-биле комитеттерни, ол эргелелдерни болгаш өске-даа ведомстволарны тургузар.

132 чүүл. ССРЭ-ниң күштүг болуп турар хоойлуларынга болгаш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарынга үндезилээш база оларны күүседири-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели доктаалдарны болгаш айтышкыннарны үндүрүп, оларның күүселдезин хынаар. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын болгаш айтышкыннарын ССРЭ-ниң бүгү девискээринге күүседири албан.

133 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң эргезинге хамаарышкан айтырыглар талазы-биле эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарының болгаш айтышкыннарының күүселдезин соксадыр; ССРЭ-ниң министерстволарының, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң, ол ышкаш ооң чагыргазында өске-даа органнарның актыларын күш чок болдурар эргелиг.

134 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ССРЭ-ниң нитти эвилел республика министерстволарының, ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң, бодунуң чагыргазында өске-даа органнарның ажылын каттыштырар болгаш углап башкарар.

ССРЭ-ниң нитти-эвилел министерстволары болгаш күрүне комитеттери ССРЭ-ниң бүгү девискээринде оларга даандырган эргелел адырларын шуут болгаш боттарының тургузуп алганы органнарны дамчыштыр удуртур.

ССРЭ-ниң эвилел-республика министерстволары болгаш ССРЭ-ниң күрүне комитеттери эргелелдиң оларга даандырган адырларын колдуунда-ла эвилелдешкен республикаларның чогуур министерстволарын болгаш күрүне комитеттерин дамчыштыр удуртур бүдүрүлгелерни болгаш каттыжышкыннарны ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бадылаар данзы ёзугаар шуут дорт эргелеп башкарар.

ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ССРЭ-ниң күрүне комитеттери эргелелдиң оларга даандырган адырларының байдалы болгаш хөгжүлдези дээш харыысалгалыг болур. ССРЭ-ниң хоойлуларынга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң чарлыктарынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарынга болгаш айтышкыннарынга үндезилээш база оларны күүседири-биле боттарының эргелериниң хемчээлдеринге таарыштыр актыларны үндүрер, оларның күүселдезин организастаар болгаш хынаар.

135 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ооң Президиумунуң эрге-хүлээлгелери, оларның ажыл-чорудулгазының, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ССРЭ-ниң министерстволары болгаш ССРЭ-ниң күрүне комитеттери-биле харылзаа байдалдарының чуруму, ол ышкаш ССРЭ-ниң нитти-эвилел болгаш эвилел республика министерстволарының база ССРЭ-ниң күрүне комитеттериниң данзызы ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң дугайында хоойлу-биле тодаргайлаттынар.

VI. Эвилелдешкен республикаларда күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң органнарының тургузуунуң үндезиннери

17 эге. Эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органнары

136 чүүл. Эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органы эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи болур.

Эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи ССРЭ Конституциязын болгаш эвилелдешкен республиканың Конституциязын ёзугаар эвилелдешкен республиканың эргезинге хамаарышкан бүгү айтырыгларны шиитпирлээр бүрүн эргелиг.

Эвилелдешкен республиканың Конституциязын хүлээп алырын, аңаа өскерилгелер киирерин, улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң болгаш социал-культура тургузуушкунунуң күрүне планнарын, а ол ышкаш эвилелдешкен республиканың күрүне бюджедин бадылаарын, аңаа отчёттуг органнарны тургузарын чүгле эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи боттандырар.

Эвилелдешкен республиканың хоойлуларын чүгле эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи хүлээп алыр.

137 чүүл. Эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи Дээди Советтиң Президиумун — эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазының талазы-биле аңаа отчёттуг доктаамал ажылдаар органын соңгуур. Эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң составын болгаш бүрүн эргелерин эвилелдешкен республиканың Конституциязы тодарадыр.

138 чүүл. Эвилелдешкен республиканың Дээди Соведи эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелин — эвилелдешкен республиканың чазаан — эвилелдешкен республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш шиитпирлекчи дээди органын тургузар.

Эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң мурнунга харыысалгалыг болгаш аңаа отчёттуг, а Дээди Советтиң сессияларының аразында үеде — эвилелдешкен республиканың Дээди Совединиң Президиумунуң мурнунга харыысалгалыг болгаш отчёттуг.

139 чүүл. Эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели ССРЭ болгаш эвилелдешкен республикаларның хоойлуларынга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарынга болгаш айтышкыннарынга үндезилеп база оларны күүседири-биле доктаалдарны болгаш айтышкыннарны үндүрер, оларның күүселдезин организастаар болгаш хынаар.

140 чүүл. Эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң доктаалдарының болгаш айтышкыннарының күүселдезин соксадыр, улус депутаттарының край, область, хоорай (республика чагыргалыг хоорайларның) Советтериниң күүсекчи комитеттериниң, улус депутаттарының автономнуг область Советтериниң, а область хуваалдазы чок эвилелдешкен республикаларга — улус депутаттарының район болгаш чогуур хоорай Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин болгаш айтышкыннарын күш чок болдурар эргелиг.

141 чүүл. Эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлели эвилел-республика болгаш республика министерстволарының база эвилелдешкен республиканың күрүне комитеттериниң ажылын каттыштырар болгаш углап-башкарар.

Эвилелдешкен республиканың эвилел-республика министерстволары болгаш күрүне комитеттери эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелиңге-даа, ССРЭ-ниң чогуур эвилел-республика министерствозунга азы ССРЭ-ниң күрүне комитединге-даа чагыртпышаан, эргелеп башкарары-биле оларга дааскан адырларны удуртур.

Республика министерстволары болгаш күрүне комитеттери эвилелдешкен республиканың Министрлер Чөвүлелиңге чагыртпышаан, эргелеп башкарары-биле оларга дааскан адырларны удуртур.

18 эге. Автономнуг республиканың күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң дээди органы

142 чүүл. Автономнуг республиканың күрүне эрге-чагыргазының дээди органы автономнуг республиканың Дээди Соведи болур.

Автономнуг республиканың Конституциязын хүлээп алырын, аңаа өскерилгелер киирерин, улус ажыл-агый хөгжүлдезиниң болгаш социал-культура тургузуушкунунуң күрүне планнарын, а ол ышкаш автономнуг республиканың күрүне бюджедин бадылаарын, аңаа отчёттуг органнарны тургузарын чүгле автономнуг республиканың Дээди Соведи боттандырар.

Автономнуг республиканың хоойлуларын чүгле автономнуг республиканың Дээди Соведи хүлээп алыр.

143 чүүл. Автономнуг республиканың Дээди Соведи автономнуг республиканың Дээди Совединиң Президиумун соңгуур болгаш автономнуг республиканың Министрлер Чөвүлелин — автономнуг республиканың чазаан тургузар.

19 эге. Күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелелиниң чер-черде органнары

144 чүүл. Крайларга, областарга, автономнуг областарга, автономнуг округтарга, хоорайларга, районнарга, хоорайларда районнарга, суурларга, көдээде чурттакчылыг черлерге күрүне эрге-чагыргазының органнары болза улус депутаттарының чогуур Советтери болур.

145 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери күрүнениң нитти эрге-ажыктарын болгаш Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатыларның эрге-ажыктарын барымдаалап, тус чер ужур-дузалыг бүгү айтырыгларны шиитпирлээр, күрүнениң үстүкү органнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, а ол ышкаш республика болгаш нитти-эвилел ужур-дузалыг айтырыгларны чугаалажып көөрүнге киржир, ол талазы-биле боттарының саналдарын киирер.

Улус депутаттарының Советтери бодунуң девискээринге күрүне, ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунун удуртур; ажыл-агый болгаш социал-культура хөгжүлдезиниң планнарын база тус черниң бюджедин бадылаар; оларга чагырткан күрүне органнарының, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының ажыл-чорудулгазынга удуртулганы боттандырар; хоойлуларны сагыырын, күрүнениң болгаш хөй-ниттиниң корум-чурумун, хамаатыларның эргелерин камгалаарын хандырар; чурттуң камгаланыр аргазын быжыглаарын деткиир.

146 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери боттарының бүрүн эргелеринге дүүштүр үстүкү черлерге чагырткан, оларның девискээринде турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның хоойлу-дүрүмнү сагыыры дээш контрольду боттандырар, чер ажыглалының, бойдус камгалалының, тудугнуң, чоннуң херегл ел бараанnарын бүдүрериниң, чоннуң социал-культура, амыдырал болгаш өске-даа хандырылгазының талазы-биле ажыл-чорудулгазын таарыштырар болгаш контрольдаар.

147 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтери ССР Эвилелиниң, эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның хоойлуларының оларга берген эргелеринге дүүштүр шиитпирлерни хүлээп алыр. Чер-чер Советтериниң шиитпирлерин Советтиң девискээринде турар бүгү бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар, а ол ышкаш эрге-дужаалдыг кижилер болгаш хамаатылар ылап-ла күүседир хүлээлгелиг.

148 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органнары болза депутаттарның иштинден соңгуур күүсекчи комитеттер болур.

Күүсекчи комитеттер чылда бирден эвээш эвес катап оларны соңгаан Советтериниң мурнунга отчёдун бээр.

149 чүүл. Улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери оларны соңгаан Советке-даа, ол ышкаш үстүкү күүсекчи болгаш шиитпирлекчи органга-даа шуут отчёттуг болур.

(Төнчүзү 4-кү арында).

СОВЕТ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЛАР ЭВИЛЕЛИНИҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫ (Үндезин Хоойлузу)

(Төнчүзү. Эгези 1, 2, 3-кү арыннарда).

VII. Шиидилге, арбитраж болгаш прокурор хайгааралы

20 эге. Суд болгаш арбитраж

150 чүүл. ССРЭ-ге шиидилгени чүгле суд боттандырар.

ССРЭ-де ССРЭ-ниң Дээди Суду, эвилелдешкен республикаларның дээди судтары, автономнуг республикаларның дээди судтары, край, область, хоорай судтары, автономнуг областарның судтары, автономнуг округтарның судтары, районнарның (хоорайларның) улус судтары, а ол ышкаш Чепсектиг Күштерде шериг трибуналдары ажылдап турар.

151 чүүл. ССРЭ-де бүгү судтар судьяларның болгаш улус төлээлериниң соңгулдалыг болурунга үндезилеттинип тургустунар.

Районнарның (хоорайларның) улус судтарының улус судьяларын районнуң (хоорайның) хамаатылары бүгү-ниити, дең болгаш дорт соңгулда эргезинге үндезилээш, чажыт бадылаашкын-биле, беш чыл хуусаалыг соңгуур. Районнуң (хоорайның) улус судтарының улус төлээлерин ажылдап азы чурттап турар чериниң аайы-биле ажылчы чоннарның хуралдарынга ажык бадылаашкын-биле ийи чартык чыл хуусаалыг соңгуур.

Үстүкү судтарны улус депутаттарының чогуур Советтери беш чыл хуусаалыг соңгуур.

Шериг трибуналдарының судьяларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму беш чыл, а улус төлээлерин — шериг албанныгларының хуралдарынга ийи чартык чыл хуусаалыг кылдыр соңгуур.

Судьялар болгаш улус төлээлери соңгукчуларының азы оларны соңгаан органнарның мурнунга харысалгалыг база оларга отчёттуг болур.

152 чүүл. ССРЭ-ниң Дээди суду ССРЭ-ниң үстүкү суд органы болур болгаш ССРЭ-ниң судтарының, а ол ышкаш эвилелдешкен республикаларның судтарының суд ажыл-чорудулгазының хоойлуда көрдүнгенин ёзугаар хайгааралып боттандырар.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи ССРЭ-ниң Дээди судунуң даргазы, ооң оралакчылары, кежигүннери болгаш улус төлээлери составтыг беш чыл хуусаада соңгуур. Эвилелдешкен республикаларның дээди судтарының даргалары албан-дужаалының аайы-биле ССРЭ-ниң Дээди судунуң составынга кирер.

ССРЭ-ниң Дээди судунуң организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун ССРЭ-ниң Дээди судунуң дугайында хоойлу тодарадыр.

153 чүүл. Бүгү судтарга негелде болгаш кеземче херектерин көөрүн коллегиалдыг, а бирги чаданың судунга — улус төлээлериниң киржилгези-биле боттандырар. Улус төлээлери шиидилге үезинде судьяның бүгү эргелерин ажыглаар.

154 чүүл. Судьялар болгаш улус төлээлери кымдан-даа хамаарылга чок болгаш чүгле хоойлуга чагыртыр.

155 чүүл. ССРЭ-ге шиидилгени хамаатыларның хоойлу болгаш суд мурнунга дең эргелиг болурун барымдаалап чорудар.

156 чүүл. Бүгү судтарга херектерни сайгарып көөрү ажык болур. Судтуң хаалгылыг хуралынга херек дыңнаарын чүгле хоойлуда айыткан таварылгада, суд чорудулгазының бүгү дүрүмнерин сагып чорудар.

157 чүүл. Буруудаттырган кижиге камгаланыр эргени хандырар.

158 чүүл. Суд чорудулгазын эвилелдешкен азы автономнуг республиканың, автономнуг областың, автономнуг округтуң дылынга азы ук чериниң чонунуң хөй нуруузунуң чугаалажыр дылынга чорудар. Херекти көөрүнге киржип турар кижилер суд чорудулгазын эрттирип турар дылды билбес болза суд чорудулгазының үезинде херектиң материалдарын очулдурукчу дамчыштыр долузу-биле таныжар эргени болгаш судка бодунуң төрээн дылынга чугаалаар эргени хандырар.

159 чүүл. Кеземче хоойлузунга дүүштүр база судтуң шииткели чокта кым-даа кижини кемниг херек үүлгеткен деп санап болбас болгаш кеземче ялазы онаап болбас.

160 чүүл. Хамаатыларга болгаш организацияларга юридиктиг дуза көргүзери-биле болчукчулар коллегиязы ажылдап турар. Хоойлуда көрдүнген таварылгаларда хамаатыларга юридиктиг дузаны халас көргүзер.

161 чүүл. Негелде болгаш кеземче херектериниң талазы-биле суд чорудулгазынга хөй-ниити организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтерниң төлээлекчилерин киириштирип болур.

162 чүүл. Организациялар, албан черлери болгаш бүдүрүлгелер аразында ажыл-агый маргылдааларын шиитпирлээрин күрүне арбитражының органнары боттандырар. Күрүне арбитражының органнарын организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун хоойлу тодарадыр.

Арбитражтың бүгү органнарының ажыл-чорудулгазынга удуртулганы болгаш аңаа хайгааралды ССРЭ-ниң күрүне арбитражы боттандырар. ССРЭ-ниң күрүне арбитражының кол арбитрин ССРЭ-ниң Дээди Соведи беш чыл хуусаалыг томуйлаар.

21 эге. Прокуратура

163 чүүл. Бүгү министерстволарның, күрүне комитеттериниң болгаш ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүсекчи база шиитпирлекчи органнарының, колхозтарның, кооператив болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының албан-дужаалдыг кижилериниң, а ол ышкаш хамаатыларның хоойлуларны ылаптыг болгаш чаңгыс аай күүседиринге дээди хайгааралды ССРЭ-ниң чиңгине прокурору болгаш аңаа чагырткан прокурорлар чорудар.

164 чүүл. ССРЭ-ниң чиңгине прокурорун ССРЭ-ниң Дээди Соведи томуйлаар. Ол ооң мурнунга харысалгалыг болгаш отчёттуг, а Дээди Советтиң сессияларының аразында үеде — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң мурнунга харысалгалыг болгаш отчёттуг болур.

165 чүүл. Эвилелдешкен республикаларның, автономнуг республикаларның, крайларның, областарның болгаш автономнуг областарның прокурорларын ССРЭ-ниң чиңгине прокурору томуйлаар. Автономнуг округтарның, районнарның болгаш хоорайларның прокурорларын эвилелдешкен республикаларның прокурорлары томуйлаар болгаш ССРЭ-ниң чиңгине прокурору бадылаар.

166 чүүл. ССРЭ-ниң чиңгине прокурорунуң болгаш ооң адаанда бүгү прокурорларның бүрүн эргелериниң хуусаазы — беш чыл.

167 чүүл. Прокуратура органнары боттарының бүрүн эргелерин чер-чериниң кандыг-даа органнарындан хамаарылга чокка, чүгле ССРЭ-ниң чиңгине прокурорунга чагыртып, боттандырар.

ССРЭ-ниң прокуратура органнарын организастаарының болгаш ажыл-чорудулгазының чурумун ССРЭ-де прокурор хайгааралының дугайында хоойлу тодарадыр.

VIII. ССРЭ-ниң сүлдези, тугу, гимни болгаш найысылалы

168 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Күрүне сүлдези болза эвилелдешкен республикаларның дылының кырында: «Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!» деп бижээн тараа сывы хаажылаан болгаш хүн херели чуруп каан чер бөмбүрзээнде кадыр болгаш маскадаң тургустунган болур. Сүлдениң үстүнде беш-адыр сылдыс турар.

169 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Күрүне тугу болза үстүкү булуңунда, тук сывының чанында, алдын кадыр болгаш маска база оларның кырында алдын шыйыг-биле каастаан беш-адыр сылдысты дүрзүлээн дөрт булуңнуг кызыл пөс болур. Туктуң калбаазының узунунга хамаарылгазы 1 : 2 болур.

170 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Күрүне Гимнин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бадылаар.

171 чүүл. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң найысылалы Москва хоорай болур.

IX. ССРЭ Конституциязының күштүг болурунуң болгаш өскертириниң чуруму

172 чүүл. ССРЭ Конституциязы дээди юридиктиг күштүг болур. Күрүне органнарының бүгү хоойлуларын болгаш өске-даа актыларын ССРЭ Конституциязынга үндезилеп, аңаа дүүштүр үндүрер.

ССРЭ Конституциязы ону хүлээп алган үезинден эгелеп күштүг болур.

173 чүүл. ССРЭ Конституциязынга өскерилгелерни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң шиитпири-биле, палата бүрүзүнүң депутаттарының ниити санының үштүң ийи кезиинден хөй нуруузу хүлээп алганда киирер.

Россияның улуг ыры

«Уран чүүл чоннуу болур». Улуг Октябрьның 60 чылынга тураскааткан ажылчы чоннарның бот-тывынгыр чогаадылгазының бирги Бүгү-эвилел фестивалының алыс утказын ленинчи ол мерген сөстер ханызы-биле тайылбырлап турар. Чайынналчак хөй янзы байырлал Балтикадан Кара далайга чедир, Днепрдён Амурга чедир чуртта ийи чыл ажыг үениң дургузунда чоруп келген. Россия Федерациязынга ол кончуг улуг чедиишкинниг болган. Аңаа боттарының мергежилин база сорук кириишкинин хоорайның болгаш көдээниң чеди миллион беш чүс муң ажыг ажылчы чоннары көргүскеннер. Дээрелериниң эң дээрелери Москвага оюн көргүзер эргени чедип алганнар.

Лауреаттарның түңнел концерти июнь 2-де Кремльдиң Съездилер ордузунга болган.

Эштер Л. И. Брежнев, В. В. Гришин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, А. Я. Пельше, М. А. Суслов, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. У. Черненко, Б. В. Русаков олар ложага көстүп келирге чыылганнар оларны диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткааннар.

Концерт ынак Төрээн чуртту, улусту тиилелгеден тиилелгеже апаар чоруур Коммунистиг партияны алдаржыткан шүлүктүг эге-биле эгелээн. Москвадан, Ленинградтан, Ульяновскиден, Новосибирскиден, Донда-Ростовтан, Саратовтан, Белгородтан келген бот-тывынгыр артистер «Революцияның эгези бар» деп ырны күүсеткеннер.

Томскиден, Смоленскиден, Краснодардан, Иркутскиден, Ставропольдан, Петрозаводскиден келген бот-тывынгыр коллективтерниң болгаш солистерниң музыка-шүлүглел күүселдези-биле көрүкчүлерниң мурнунга Советтер чуртунуң алдарлыг чыл демдеглелдериниң арыннары көстүп эрткен. «Партбилет дугайында», «Мээн Россиям кезээде мээн-биле кады», «Бичи чер», «Солдаттар чоруп орган» деп ырларга, «Панфиловчулар дугайында поэма» деп танцыга демиселдиң болгаш күш-ажылдың маадырлыг чылдарын көргүскен.

Юбилейлиг чылда совет кижилерниң күш-ажылчы ажыл-херектерин, оларның бузулбас найыралының база чаңгыс эвииниң дугайын «Күш-ажылдың өөрүшкүзү» деп хореография композициязы чугаалаан. Ону найысылалга Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының, Магниткаңың металлургтарының, Железногорскиниң даг ажылчыннарының, Архангельскиниң келир үеде ажылчыннарының ансамбльдери эккелгеннер. Тындадан келген бот-тывынгыр артистер «БАМ-ның аныяктарының ырызы» деп ырын каң оруктарның баштайгы тудугжуларынга тураскааткаңнар. «Самотлор илеткеп тур» деп чүүлдү көргүскен Нижневатовскиден келген агитбригада көрүкчүлерниң адыш часкаашкынын алган. Концерттиң элээн каш көргүзүглерин көдээниң күш-ажылчы хүннеринге тураскааткан болган. Ол дугайын «Дон черинде», «Казарчыларның танцызы» деп ыр-хореографтыг бичии көргүзүглер болгаш программаның өске-даа чүүлдери көргүскен.

Ооң көргүзүкчүлериниң аразында Орджоникидзеден келген «Горец» болгаш Ростов областан келген Дон казактарының ансамбльдери бар болган. Хөй националдыг Россияның аас чогаалының бүгү байлаан — улустуң чараш ырларын болгаш танцыларын, хөглүг кожамыктарын концертке көргүскен.

Күш-ажыл кижилериниң интернационалчы найыралының болгаш эп-сеткил каттыштырылгазының темазы «Найырал» деп газ дамчыдылгазының тудугжуларының совет-болгар ансамблиниң көргүскени «Часкы хөөн» дээр танцызынга, Иваново болгаш Рязаньдан келген бот-тывынгыр артистерниң күүсеткени чоли патриоттар дугайында ырызынга чаңгыланып үнген.

Байырлал концертинге музыка уран чүүлүнүң хөй жанрларын көргүскен. Улустуң ырызы болгаш аялгазы-биле кады Глинканың, Бахтың, Чайковскийниң чогаалдары чаңгыланып турган.

Концерт Россияның улустарының хөй националдыг өг-бүлезиниң чаңгыс эвииге болгаш акы-дуңмалышкы чоруунга тураскааткан байырлал-биле доозулган. Концерт Россия Федерациязының ажыл-ишчилериниң угаан-бодал байлаан, бедик культуразын көргүскен. Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң могаг чок сагыш салыышкынының ачызында кижиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге бүгү байдалдарны тургускан.

Концерт улуг чедиишкинниг эрткен.

(СЭТА-ның корр.).

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Шара-Хорагай деп моол сөстү тывалаарга Сарыг-Дыт дээн. Аңаа бо чылдың майның төнчүзүнде совет-моол найыралдың быжыгып, чечектелип турарын херечилээн совет болгаш моол пионерлерниң ужуражылгазы болган.

Шара-Хорагайда соок. Ооң унун куду баткан хемниң дожу ам-даа эривээн. Ынчалза-даа ийи чурттуң пионерлериниң найыралы изиг болгаш быжыг болганындан аңаа болган оюн-хөглээшкиннерге, спортка эш хуузунуң ужуражылгаларынга агаар-бойдустуң соогу безин билдинмээн. Хүннээректээн чайының изиг хүнү кижилерниң арыннарынга чайнаан. «Дружба», «Найырал», «Наирамдал» деп сөстер чаңгыланган.

В. И. Лениниң адын эдилээн Бүгү-эвилелдиң пионер организациязының төрүттүнгени хүнүнге тураскааткан бо слётка Мөңгүн-Тайга районда Мугур-Аксы ортумак, Мөген-Бүрен 8 чыл школаларының болгаш Моол Арат Республиканың Партизан ортумак, Бөх-Мөрөн 8 чыл школаларының пионерлери киришкен.

Эртенгиниң 9 шак. ВЛКСМ Мөңгүн-Тайга райкомунуң секретары С. Доңгак совет пионерлерге «Деннежиңер, томааннгыг» деп команданы берген соонда, слёттуң ажыдыышкын тугун көдүрген.

Ийи чурттуң пионерлериниң каттышкан слёдунга киржип, келир үениң чаштарынга СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң секретары К. Монгуш, МАР-ның «Бадрал» күрүне каттыжыышкынында партком секретары Банди, ол-ла каттыжыышкынның болгаш сумузунуң даргазы Дугуржап, «Партизан» күрүне каттыжыышкынында партком секретары Кожамянз болгаш моолдуң школаларының башкылары сеткилиниң ханызындан байыр чедирип чүве чугаалааннар.

Ажыдыышкын сөөлүнде спортчу маргылдаалар-даа эгелээн. Аңаа чиик атлетикага, хүрешке, шыдыраага, стол теннизинге, волейболга, баг кагтарынга ужуражылгалар болган.

Слёттуң сөөлүнде пионерлер ырлар ырлажып, янзы-бүрү оюннар организастап, тураскаалдыг белектер солушкан.

О. МАСПЫЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: Мугур-Аксы ортумак школазының өөреникчилери демир-хомуска аялгалар күүседип турары.

Авторнуң фотозу.

Телевидение

ИЮНЬ 4-ТЕ

МОСКВАДАН

10.00—Медээлер.

10.10—**Эртенги гимнастика.**

10.30—**«Буратинонуң делгелгези».**

11.00—**«Ада-иелер, силерге».**

11.30—**«Кижи болгаш бойдус».**

12.00—Музыкалыг программа **«Эртенги почта».**

12.30—**«Бокска Европа чемпионады.** Чартык финал. ГДР-ден дамчыдылга.

13.50—**«Спортлото» тиражы.**

14.00—**«Солун кижи».** Чурукчу В. Татлинниң дугайында документалдыг телефильм. Сценарийниң автору—К. Симонов.

14.30—**«Ону шыдаар силер».**

15.30—15.40—Чапсар.

15.40—**«Тоолдуң аалчызы». «Эй, хензигбей!» Уран-чечен фильм. Эге сөзү РСФСР-ниң улустуң артизи В. Леонтьеваны.**

17.25—**«Кадыкшыл».** Эртемнептередилгелиг программа. Эмчи Ю. В. Белянчикова чүве чугаалаар.

17.55—**Күрүнениң орус улустуң Оренбургтуң ниити ыры концерти.**

18.25—Мультфильм.

19.00—**«Дириг амытаннар оранында».** Дамчыдылганы журналист В. М. Песков чорудар.

20.00—Медээлер.

20.10—20.20—Чапсар.

20.20—**Бокска Европа чемпионады. Чартык финал.** ГДР-ден дамчыдылга.

21.10—**«Херекти эки билирлер истеп турар».** Он бир дугаар херек — **«Канчап-даа тургаш».** Телешииниң баштайгы көргүзүү. Авторлары О. болгаш А. Лавровтар.

23.00—**«Үе».** Информастыг программа.

23.30—01.00— **«Кинопанорама».** Кино критиги Г. А. Капралов чорудар.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага биче бораннап, шокар булуттаар, хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер, агаарның температуразы мурнуу-барыын талакы районнарга 22—27 градус, өскелеринге—18—23 градус чылыыр.

Бөгүн Кызылга чагбас, хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 25—27 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ИЮНЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Катерина Блюмнуң бужартаттынган ат-алдары» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Булочка» 10.20, 12.00, 13.40, 15.20, **«Чиңге баг үстүүчел»** 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ханы төрел алышкылар» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Даг чурттуг кыс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЧАНГЫ КИНОТЕАТРГА: «Харылзаштырыкчының чок кылыр» (2 серийлыг) 16.50, 19.50 шактарда.

СЕМИНАРЛАР ЭРТКЕН

Бо айның эгезинде СЭКП обкомунуң Кызылда Политчырыдыышкын бажыңынга СЭКП райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистериниң эргелекчилериниң оралакчыларының база партийжи кабинеттер эргелекчилериниң семинары үш хүн дургузунда үргүлчүлээн. Аңаа эрткен политиктиг өөредилге чылының түңнелдериниң дугайында партия райкомнарының пропаганда болгаш агитация килдистериниң ажылдакчылары дыңнадыглар кылган.

Ол дыңнадыглар сөөлүнде СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының эргелекчизи П. М. Самороков келир өөредилге чылында сорулгалар дугайында чүве чугаалаан.

Семинарның сөөлгү хүнүнде киржикчилер СЭКП Улуг-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң ажылы-биле таныжканнар. Аңаа хөй-хөй пропагандистер дуржулгазын солчуп, райкомнуң партийжи кабинединиң ажылы-биле база таныжканнар.

Х. НОРБУ.

СЭКП Кызыл хоорkomунуң хуралдаар залынга хоорайның бүдүрүлгелериниң болгаш өске-даа организацияларының улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының удуртукчуларының семинар-хуралы болуп эрткен.

Аңаа «Ажылчы чоннарның чагааларын хүлээп алыр болгаш оларның дилээн хандырар талазы-биле ажылды экижидер дугайында партияның болгаш чазактың айтыышкынының күүсеттинип турарының талазы-биле ажылды контрольдаарының дугайында» илеткелди хоорküүскомунуң секретары Е. В. Мосийко кылган.

Улусчу контрольдуң бөлүктериниң болгаш постуларының удуртукчулары ол семинарга дуржулга солушкан. Тыва Трансэргелелдиң КТЭК-те улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы В. В. Вшивцева бодунуң ажылының дуржулгазын чыылганнарга таныштырган.

Ниитизи-биле ук семинарга барык чүс хире кижи киржип, хөй-хөй ажыктыг чүүлдерни билип алганнар.

Д. ИРГИТ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: ИНДЕКС 667000
Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, пропаганда килдизиниң 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-54, партийжи амыдырал килдизиниң 2-37-13, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-22-64, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистериниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, секретариаттың 2-23-35, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16332. Чагыг 192.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1).

ТС—00816.